

NEFRET SUÇU VE SÖYLEMİ: TEMEL SORUNLAR, SUÇ PROFİLİ VE AİHM YAKLAŞIMI

HATE CRIME AND HATE SPEECH: MAIN PROBLEMS, THE PROFILE OF THE CRIME AND THE ECHR'S CASE LAW

Recep DOĞAN*

Özet: Bu makalede nefret suçu ve nefret söylemi kavramları, karşılaştırmalı hukuktan örnekler ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin konuya ilişkin kararları ışığında tartışılacaktır. Türk Ceza Kanunu'nda yer alan nefret suçuna ilişkin düzenlemeler açıklanarak, bunların karşılaştırmalı hukuktaki örneklerden farklı yönleri ortaya konacaktır. Nefret suçları kapsamında, ayırt edici özelliklerden hangilerinin "karakteristik" olarak kabul edilerek hukuk düzenince korunma altına alınacağı ve failin nefret, ayrımcılık veya düşmanlık saikiyle hareket ettiğinin nasıl ispatlanacağı sorunları açıklanarak, bu sorunlara cevap üretilmeye çalışılacaktır. Nefret suçlarının hukuki konusu, fail ve mağdur profili özetlenerek, futbol maçlarında yapılan ırkçı ya da diğer uygunsuz tezahüratlara karşı alınan tedbirler tartışılacaktır. Nihayetinde, Türk Ceza Kanunu'nda yer alan düzenlemeler ile karşılaştırmalı hukukta yer alan diğer düzenlemeler arasındaki farklılıkların giderilmesi için alınabilecek tedbirlere dair somut önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nefret Suçu, Nefret Söylemi, Suçun Hukuki Konusu, Fail ve Mağdur Profili, Nefret ve Ayrımcılık Suçu, AİHM Yaklaşımı

Abstract: This article discusses the concept of hate crime and hate speech in accordance with approaches taken in different jurisdictions and the judgements of the European Court of Human Rights (ECHR). It will be explained whether the relevant provisions of Turkish Penal Code concerning bias, hate crime and hate speech show similarity with such approaches and judgements, or differ from them. The problem of which characteristics should be

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı, recep.dogan@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7739-3071, Makalenin Gönderim Tarihi: 11.03.2024, Kabul Tarihi: 23.05.2024

selected for the protection, and how the motive of hate, hostility or bias should be proved will be outlined and addressed. The rationales which justify the existence of hate crime and hate speech laws will be explained with the summary of the profile of crime, perpetrators and victims. Racial or indecent chanting at football matches and measures taken against such chanting will be specifically discussed. In the end, the gap between Turkish Penal Code and other international regulations concerning hate crime and hate speech will be outlined with some specific recommendations.

Keywords: Hate Crime, Hate Speech, The Profile of Crime, Perpetrators and Victims, The Crime of Hate and Bias, ECHR's Case Law

GİRİŞ

Nefret suçu insanı diğer bireylerden farklı kılan ya da kişiliğinin esaslı bir parçasını oluşturan ayırt edici karakteristik bir özelliğın (*attributes/characteristic*) kine, öfkeye, önyargıya veya düşmanlığa dayalı olarak aşağılanması, hor görülmesi ya da kişilerin sırf bu farklılığa dayanarak cebir, şiddet içeren başka suçların mağduru olması halinde söz konusu olmaktadır. Nefret suçunda failde kine, öfkeye ya da düşmanlık duygularına sebep olan ve mağdurun sahip olduğu düşünülen farklılık ya da ayırt edici özellik, ırk, dil, din, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, mezhep, felsefi inanç, engelli olma durumu, cinsel yönelim/tercih, ekonomik statü ya da belli bir sosyal gruba mensubiyetten kaynaklanabilmektedir.

“Nefret suçu” (*hate crime*) esas itibarıyla bünyesinde birden çok suç tipini barındıran genel bir kavram olup nefret suçunu işleyenlerin temel saiki aslında nefretten çok önyargı (*prejudice*)¹ ve ayrımcılığa (*bias*)² dayanmaktadır. Bununla beraber, nefrete neden olduğu iddia edilen ve hukuk düzenince korunma altına alınması gereken ayırt edici karakteristik özellikler ülkelere göre farklılıklar gösterebilmektedir.³ Bu nedenle karşılaştırmalı hukukta spesifik olarak tek bir nefret suçundan çok nefret suçlarından (*hate crimes*) bahsedilir. Bu bağlamda,

¹ Uğur Ersoy, “Çağımızın Pandemisi: Nefret Suçları”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 2018, S. 35, s.111-174, s.112, 116.

² Neil Chakraborti/Jon Garland, *Hate Crime: Impact, Causes and Responses*, (2nd ed), Sage, London, 2015, s. 115; OSCE, ODIHR, (Office for Democratic Institutions and Human Rights), *Hate Crime Laws: A Practical Guide*, Warsaw, Poland, 2009, s.16. <https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/36426.pdf>. Erişim Tarihi,11.01.2024.

³ OSCE, ODIHR, s.16.

nefret söylemi (*hate speech*) ile nefret suçu (*hate crime*) arasında bir ayrıma gidilmektedir. Nefret söylemi, “nefret suçuna giden sürecin çıkış noktası, yani nefret suçunun önünü açan tahammülsüzlüğün ve hoşgörüsüzlüğün dışa vurumu”⁴ olarak kabul edilmekte iken; nefret suçu ise bu tahammülsüzlük ve hoşgörüsüzlüğün şiddet içeren bir sonraki hali, yani “önyargının şiddet manifestosu”⁵ dur. Nitekim, özellikle azınlıklara karşı hakaret içeren, toplumu kışkırtma, gerilim yaratma, şiddete yönlendirme ve tahrik etme amacı güden, önyargı içeren söylemler, belli kişi grupları hakkında veya bu gruplara karşı korku aşıl原因an nefret söylemleri,⁶ azınlıkların şahsına, mal varlığına, ibadethanelerine ve işyerlerine yönelik saldırılara ve nefret suçuna zemin hazırlamaktadır.

Bir başka deyişle, şiddet içermeyen nefret söylemi ile şiddet boyutuna ulaşmış nefret suçu arasındaki ortak özellik, ayrımcılık (*bias*) unsuruna dayalı kin, nefret, öfke veya önyargı duygusudur. Dolayısıyla ayrımcılık (*bias*) içeriği olmaksızın nefret söyleminden (*hate speech*) ayrımcılık ve şiddet içeren suç unsuru (*bias + base offence*) olmadan nefret suçundan (*hate crime*) bahsedilemez. Nefret suçunda, fail, mağdurun mensup olduğu veya mensup olduğunu düşündüğü gruba ait ayırt edici karakteristik özelliklere karşı benimsediği ayrımcı fikirler sebebiyle mağduru hedef almakta, mağdurun hedef olarak seçilmesinde bu ayırt edici özellikler dışında bir sebep bulunmamaktadır.⁷ Bununla beraber nefret suçunda uygulanan şiddet, sadece mağdur üzerinde değil, mağdurun mensup olduğu grup üzerinde de derin izler bırakmakta, sosyal uyum ve istikrarı olumsuz etkilemektedir.⁸

⁴ Timur Demirbaş, “Nefret Söylemi ve Nefret Suçları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2017, C.19, Özel Sayı, Prof. Dr. Şeref Ertaş’a Armağan, s.2693-2701, s.2695.

⁵ Ersoy, 2018, s.122, OSCE, ODIHR, s.11, Hakan Ataman, “Nefret Suçlarını Farklı Yaklaşımlar Çerçevesinden Ele Almak: Etik, Sosyo-Politik ve Bir İnsan Hakları Problemi Olarak Nefret Suçları”, *Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları içinde* (Der.: Yasemin Aytekin İnceoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s.47-80, s. 71.

⁶ Law Commission, *Hate crime laws :Consultation paper*, Law. Com. Consultation Paper 250, London, 23 September, 2020, s.8. <https://s3-eu-west-2.amazonaws.com/cloud-platform-e218f50a4812967ba1215eaecede923f/uploads/sites/30/2020/10/Hate-crime-final-report.pdf>. Erişim Tarihi, 11.01.2024.

⁷ OSCE, ODIHR, s.16.

⁸ OSCE, ODIHR, s.7, 19.

Bu nedenle, TCK sistematığı açısından bakıldığında, nefret saikiyle işlenebilecek suçların kapsamı TCK'nın 122. maddesinde düzenlenen "nefret ve ayırmacılık"⁹ suçunun kapsamından daha geniştir.¹⁰ Bu bağlamda, mağdurun mensup olduğu veya failce mensup olduğu düşünülen gruba ait ayırt edici karakteristik özelliklere karşı benimsenen ayrımcı fikirlerden kaynaklanan kin ve husumet duygularıyla işlenmesi halinde, vücut dokunulmazlığına karşı işlenen kasten yaralama (TCK m.86), işkence (TCK m.94), eziyet suçları (TCK m.96), hürriyete karşı işlenen tehdit (TCK m.106), şantaj (TCK m.107), cebir (TCK m.108), kamu hizmetlerinden yararlanma hakkının engellenmesi (TCK m.113), siyasi hakların kullanılmasının engellenmesi (TCK m.114), inanç, düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engelleme (TCK m.115), iş ve çalışma hürriyetinin ihlali (TCK m.117) suçları, şerefe karşı işlenen hakaret suçu (TCK m.125), malvarlığına karşı işlenen yağma (TCK m.148), mala zarar verme (TCK 151), ibadethane ve mezarlıklara zarar verme (TCK m.153) suçları, kamu barışına karşı işlenen halk arasında korku ve panik yaratmak amacıyla tehdit (TCK m.213), suç ve suçluyu övme TCK (m.215), halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama (TCK m.216), kanunlara uymamaya tahrik (TCK m.217), halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma (TCK m. 217/A) suçları nefret saikiyle işlenebilir.¹¹

Bu makale kapsamında önce nefret suçları kavramının gelişim süreci karşılaştırmalı hukuktan örnekler vermek suretiyle tartışılacak, ar-

⁹ Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan sözlükte kelimenin doğru yazım şekli "ayırmacılık" olmasına rağmen TCK'nın 122. maddesinde kelimenin "ayırmacılık" şeklinde yazılmış olduğu görülmektedir. Türkçe yazım kurallarına aykırı olduğu kabul edilen bu farklı yazım şekli, TCK'nın 122. maddesi söz konusu olduğunda, maddedeki şekline bağlı kalınarak bu makalede de kullanılmıştır.

¹⁰ Benzer yönde bkz. Veli Özer Özbek/Koray Doğan/Pınar Bacaksız, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, 18. baskı, Seçkin, Ankara, 2023, s.489; Demirbaş, s. 2700.

¹¹ Nefret suçları konusunda Türk Ceza Kanunu'nda yer alması gereken her bir suç tipine yönelik ayrıntılı bir tartışma ve "Nefret Suçları Yasa Tasarısı Taslağı" için bkz. Hasan Sınar, "Türk Hukukunda Nefret Suçlarına İlişkin Yasal Düzenleme Çalışmaları", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan, 2013, C. 19, S.2, s. 1271-1300, s.1287-1297. Ayrıca bkz, Asuman Aytekin İnceoğlu, "Nefret Suçu Kavramı ve Türk Ceza Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi", *Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları içinde* (Der. Yasemin Aytekin İnceoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 103- 120; Ersoy, 2018, s.114, 155.

dından nefret suçlarının düzenlenmesinde karşılaşılan hukuki sorunlar açıklanacaktır. Nefret suçlarına ilişkin kriminolojik araştırmalardan hareketle, suçun hukuki konusu, mağdur ve fail profilleri açıklanacak, nefret söylemi kavramına, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yaklaşımı mahkemenin ifade özgürlüğünün sınırlarına ilişkin olarak verdiği kararlar kapsamında ele alınacaktır. Konunun önemine binaen futbol müsabakalarında rastlanan ırkçı nefret söylemleri, İngiliz ve Türk Hukuku ekseninde tartışılacak ve AİHM kararlarından örnekler verilecektir. Nihayetinde konunun Türk Ceza Hukukunda ele alınış biçimi, öğretide yansıtılan görüşler ve Yargıtay kararları doğrultusunda tartışılacak, çözüm önerilerinde bulunulacaktır.

I- KAVRAMIN GELİŞİM SÜRECİ VE KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTAKİ DÜZENLEMELER

Dünya genelinde nefret suçlarına ilişkin düzenlemeler, faşizmin yükselmesine ve 2. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ayrımcı muamelelere tepki olarak oluşmaya başlamıştır.¹² Bu bağlamda, genel olarak antisemitist propagandayı yasaklamayı hedeflemekle birlikte, 1939 yılında Fransa'da 1881 tarihli Basın Kanunu'nda bir kararname ile değişikliğe gidilerek, belli bir ırkı, kökeni veya dini hedef alan ve halkta nefrete sebep olan hakaret ve aşağılama yasaklanmıştır. Yine 2. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da Nazi söylemleri, gamalı haç ve Hitler selamı gibi Nazi sembollerinin kullanılması yasaklanmış, ardından 1960 yılında belli bir ırkın ya da dinin mensuplarına yönelik hakaret ve aşağılama cezalandırılmıştır.¹³ 1947 yılında Avusturya, 1985 yılında Almanya, 1990 yılında Fransa, 1995 yılında ise Belçika, Yahudi Soykırımının inkârını (*Holocaust denial*) yasaklayan düzenlemeler getirmişlerdir.¹⁴

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme New York'ta toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 21 Aralık 1965 tarih ve 2106 (XX) sayılı kararıyla kabul

¹² Law Commission, 2020, s.28-29.

¹³ Law Commission, 2020, s.29. Erik Bleich, "The Rise of Hate Speech and Hate Crime Laws in Liberal Democracies", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2011, C.37, S.6, s. 917-934, s.920.

¹⁴ Bleich, s.920-921.

edilip imza, onay ve katılıma açılmıştır. Söz konusu Sözleşmenin 4. maddesi taraf devletlere bir ırkın üstünlüğü fikrine dayalı olarak başka bir ırka, renge ya da etnik kökene mensup kişilere yönelik şiddet eylemlerinin işlenmesini, işlenmesinin teşvikini ya da maddi açıdan desteklemek de dâhil olmak üzere bu eylemlerin işlenmesini kolaylaştırmayı cezalandırma yükümlülüğü getirmiştir. 1969 yılına gelindiğinde, 27 ülke “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeyi” imzalamıştır. Ancak başta İngiltere olmak üzere,¹⁵ İsviçre, Avusturya, Belçika, Fransa, Japonya, İtalya ve İrlanda söz konusu maddeye çekince koyarak, cezalandırma yükümlülüğünü “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde belirtilen düşüncüyü ifade özgürlüğüne aykırı olmayacak düzenlemeler yapma yükümlülüğü” şeklinde yorumladıklarını belirtmişlerdir.¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Sözleşmeyi 1972 tarihinde imzalamış, Sözleşme 2002 yılında yürürlüğe girmiş, nefret ve ayrımcılık suçlarının cezalandırılmasını öngören 4. maddeye yönelik herhangi bir çekince konmamıştır.¹⁷

Amerika Birleşik Devletleri’ne bakıldığında, Amerikan Anayasası’nın ifade özgürlüğünü düzenleyen hükümleri (*First Amendment*) nefret söylemlerinin ayrı bir suç olarak cezalandırılmasının önünde engel olarak görülmüş¹⁸ ve ABD Sözleşmenin 4. maddesine ilişkin yükümlülüğü yerine getirmeyeceğini (*derogation*) bildirmiştir.¹⁹ ABD, 1968 tarihli Medeni Haklar Kanunu ile (*The Civil Rights Act*) sadece ırk ayrımcılığının önlenmesi için yürürlüğe konan düzenlemeleri etkisizleştirmeye yönelik şiddet eylemlerini cezalandırmayı tercih et-

¹⁵ Law Commission, 2020, s.446. paras. 18.50, 18.51.

¹⁶ Law Commission, 2020, s.29; Bleich, s.921.

¹⁷ Sözleşme Türkiye tarafından 13 Ekim 1972 tarihinde New York’ta imzalanmış, 03.04.2002 tarih ve 4750 sayılı “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun” ile onaylanması uygun bulunarak, 09.04.2002 tarih ve 24721 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Onay Kanununun ardından, 16.06.2002 tarihli ve 24787 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 2002/4171 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Sözleşme yürürlüğe girmiş, Uluslararası Adalet Divanı’nın yetkisine ilişkin Sözleşme’nin 22. maddesine çekince konmuştur.

¹⁸ Paul Iqanski, “Hate Crimes Hurt More”, American Behavioral Scientist, 2001, C.45, S.4, s.626-638, s.627; Bleich, s.922.

¹⁹ Elif Küzeci, “AIHS’nin 10. Maddesi Işığında Nefret İçerikli ve Irkçı Nitelikli Düşünce Açıklamaları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2007, S. 71, s.174-199, s.176; Ersoy, 2018, s.129.

miştir. Bu bağlamda, Wisconsin Yüksek Mahkemesi'nin (*the Supreme Court of Wisconsin*) 1993 tarihli *Wisconsin v. Mitchell*²⁰ kararı tarihi öneme sahip olup Wisconsin eyaletinde nefret saikiyle işlenen yaralama suçunun daha ağır bir cezayla cezalandırılmasının Anayasaya aykırı olmadığına karar verilmiştir. Burada cezalandırılanın nefret saikine dayalı yaralama fiili olduğu, failin sahip olduğu nefret veya beğenme duygusunun bizatihi cezalandırılmadığı belirtilmiştir. Ardından 2 yıl hapis cezası alan failin, mağduru sırf ırkından dolayı yaralaması sebebiyle cezasının ağırlaştırılarak 4 yıl hapis cezasına çarptırılmasının Anayasaya uygun olduğu belirtilmiştir.

Ancak, 2009 tarihli Nefret Suçlarının Önlenmesi Kanunu'na (*Hate Crimes Prevention Act 2009*) kadar, ABD'de sadece ırkçılığı yasaklayan düzenlemeler kapsamında ırkı, rengi veya dini gerekçe gösterilerek bir kimsenin eğitim veya toplu taşımadan yararlanma hakkı gibi federal düzeyde korunan bir hakkının şiddet yoluyla engellenmesinin cezalandırılmasıyla yetinilmiştir. Buna rağmen, ülkenin ırk ayrımcılığıyla mücadele geçmişi, nefret suçlarına ilişkin düzenlemelerin esaslı bir bölümünün ırk ayrımcılığıyla mücadele adı altında Amerika'da yürürlüğe konan düzenlemelerden oluşmasını sağlamıştır. Şu an ABD'de hemen hemen tüm eyaletlerde nefret suçlarının cezalandırılmasına ilişkin kanunlar bulunmakta olup ilk düzenlemeler ise Washington ve Oregon eyaletlerinde 1981 yılında yapılmıştır.²¹

İngiltere'de ise 1998-2012 yılları arasında hız kazanan nefret suçlarına ilişkin düzenlemelerin oluşumunu, 22 Nisan 1993 tarihinde işlenen *Stephen Lawrence* cinayeti tetiklemiştir. Bu davada siyah ırka mensup *Stephen Lawrence* ve arkadaşı *Duwayne Brooks* Londra'nın güneydoğusunda bir otobüs durağında otobüs beklerken 5 kişilik ırkçı beyaz bir grubun saldırısına uğramış, 18 yaşındaki *Stephen Lawrence* göğsünden bıçaklanarak öldürülmüş, saldırganlar ırkçı söylemlerde bulunmuştur. Faillerin, aynı bölgede başka azınlıklara yönelik ırkçı saldırıların da sorumlusu olduğu tespit edilmiştir. Davaya bakan hâkim (*Mr Justice Treacy*) kararını açıklarken şu ifadelerle yer vermiştir. "Belli bir ırka yönelik nefret duygusu dışında bu cinayete sebep olan bir husus yoktur. Hiçbiriniz *Stephen Lawrence* ve arkadaşı *Duwayne*

²⁰ *Wisconsin v. Mitchell* 508 US 476 (1993).

²¹ Bleich, s.924-925.

Brooks'u tanıımıyordunuz. Onların hiçbiri size zarar vermemiş, tehdit etmemiş, sizi kırmamış ya da gücendirmemiş idi. Siyah olmak ve eve dönmek üzere otobüse binmek için sıra beklemek dışında hiçbir eylemleri olmamış idi."²²

Bu cinayetin ardından 1998 yılında temel kanun olan Suç ve Düzensizlik Kanunu'nda (*Crime and Disorder Act 1998*) değişikliğe gidilerek, belli bir ırka mensup olan veya mensup olduğu düşünülenlere karşı düşmanlık beslenerek işlenen yaralama, mala zarar verme, taciz ve kamu düzenini bozucu davranışların yeni ve daha ağır cezalar ile cezalandırılması Kanun'un 28 ve 32. maddeleri arasında düzenlenmiştir.²³ Dolayısıyla temel kanun olan Suç ve Düzensizlik Kanunu (*Crime and Disorder Act 1998*) kapsamında ilk olarak ırk (*race*) 1998 yılında koruma altına alınan hususiyet olarak belirlenmiştir.

Ardından, 1998 tarihli Suç ve Düzensizlik Kanunu, 2001 yılında yürürlüğe giren Terörle Mücadele, Suç ve Güvenlik Kanunu (*Anti-terrorism, Crime and Security Act of 2001*) ile değiştirilmiş, 1998 tarihli Suç ve Düzensizlik Kanunu'nun 28 ve 32. maddeleri arasına belli bir ırka veya dine mensup olan ya da olduğu düşünülenlere karşı düşmanlık beslenerek işlenen yaralama, mala zarar verme, taciz ve kamu düzenini bozucu davranışların daha ağır cezalar ile cezalandırılması hususu benimsenmiştir. Böylece mağdurun sahip olduğu veya sahip olduğu düşünülen ırkın yanında din (*religion*) de korunan hususiyet olarak nefret suçlarının kapsamına dahil edilmiştir.²⁴

Ardından cezalandırma ve ceza adaleti sisteminde değişikliğe gidilerek 2003 tarihli Cezalandırmada Adalet Kanunu'nun (*Criminal Justice Act 2003*) 145 ve 146. maddesiyle yaralama, mala zarar verme, taciz ve kamu düzenini bozucu davranışların dışında mağdurun sahip olduğu veya sahip olduğu düşünülen ırk, din, cinsel yönelim (*sexual orientation*) ve engellilik haline (*disability*) karşı düşmanlık beslenerek işlenen tüm suçlarda, kanun tarafından belirlenen üst sınır üzerinden ceza verilmesi sağlanmak suretiyle cinsel yönelim ve engelli olma du-

²² R v Dobson and Norris, Central Criminal Court, 4 January 2012, Law Commission, 2020, s.8.

²³ Crime and Disorder Act 1998, section 28-32.

²⁴ Anti-terrorism, Crime and Security Act 2001, Pt 5. s.39.

rumu da korunan hususiyetler arasına girmiştir.²⁵ Nihayetinde, 2012 yılında Adli Yardım, Cezanın Tespiti ve Suçluların Cezalandırılması Kanunu ile (*Legal Aid, Sentencing and Punishment of Offenders Act 2012*)²⁶ 2003 tarihli Cezalandırmada Adalet Kanunu'nun (*Criminal Justice Act 2003*) 146. maddesine "*transgender*" ibaresi eklenerek, cinsiyet değişikliği ya da mağdurun sahip olduğu transseksüel kimlik sebebiyle işlenen tüm suçlarda, kanun tarafından belirlenen üst sınır üzerinden ceza verilmesi sağlanarak transseksüel kimlik de nefret suçu kapsamında korunan hususiyetler arasına girmiştir. Dolayısıyla İngiltere'de, 1998 yılında ırk, 2001 yılında din, 2003 yılında cinsel yönelim ve engelli olma durumu, 2012 yılında ise transseksüel kimlik nefret suçları kapsamında koruma altına alınan hususiyetler, ayırt edici karakteristik özellikler olarak belirlenmiştir.²⁷

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT-OSCE) tarafından 2009 yılında yayımlanan raporun verilerine göre, ABD, İngiltere ve Çek Cumhuriyetinde nefret saiki ve nefret suçu ayrı bir suç olarak düzenlenmiş iken diğer devletlerde nefret saiki sadece bir ağırlaştırıcı sebep olarak kabul edilmiştir.²⁸ AGİT bölgesinde yer alan 23 ülkede nefret saiki tüm suçlara uygulanabilen genel bir ağırlaştırıcı sebep iken²⁹ 25 ülkede nefret saiki sadece belli suçlar için uygulanabilen bir ağırlaştırıcı sebep olarak kabul edilmektedir.³⁰

Tüm bu gelişmeler ışığında, genel olarak, 2000'li yıllardan bu yana nefret suçlarına ilişkin düzenlemelerin iki şekilde yürürlüğe konduğu söylenebilir. Öncelikle, mağdurun sahip olduğu veya sahip olduğu düşünülen ayırt edici karakteristik özelliği hedef alan ve nefret saikiyle işlenen fiillere karşı yeni suç tipleri yaratılmakta ya da mevcut suçların nefret saikiyle işlenmesi halinde nefret saiki ağırlaştırıcı bir sebep olarak kabul edilmektedir. İkinci yöntem ise halkı galeyana getiren, nefreti

²⁵ Criminal Justice Act 2003, ss 145 and 146.

²⁶ Legal Aid, Sentencing and Punishment of Offenders Act 2012, sch 21, pt 1.

²⁷ Law Commission, 2020, s.11 para.1.16, s. 18, para. 1.49. İngiltere hukukunda nefret suçlarının gelişime ilişkin detaylı açıklamalar için bkz. Mehmet Zülfü Öner, "İngiltere Hukukunda Nefret Suçları", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2015, S. 116, s.85-112.

²⁸ OSCE, ODIHR, s.32.

²⁹ OSCE, ODIHR, s.33

³⁰ OSCE, ODIHR, s.34

körükleyen ya da teşvik eden söylemlerin (*hate speech*) cezalandırılmasıdır.³¹ Devletler bu yöntemlerden birini tercih edebilmektedir. Ya da İngiltere ve Galler örneğinde olduğu gibi her iki yöntemi de benimseyerek, nefret saikiyle işlenen fiiller için mevcut suç tiplerindeki cezaları ağırlaştırma ve nihayetinde nefret söylemlerini ifade özgürlüğünün kapsamından çıkartarak cezalandırma yoluna da gidebilmektedir.³²

Günümüzde İngiltere ve Galler’de nefret suçlarında:

Belli bir din ya da ırka yönelik nefret saikiyle işlenen yaralama, mala zarar verme, taciz ve kamu düzenini bozma suçlarında nefret saikinin mevcut ağırlaştırıcı sebeplere ek yeni bir ağırlaştırıcı sebep olarak kabul edildiği ve daha ağır cezalandırıldığı,³³

Temel cezanın iki sınır arasında belirlendiği hallerde ırk, din, cinsel yönelim (*sexual orientation*) engellilik ve transseksüel kimliğe (*transgender*) dayalı nefret saikinin temel cezanın alt sınırdan uzaklaşarak en üst sınırdan tayin edilmesini sağladığı,³⁴

İrk, din ve cinsel yönelime dayalı nefreti körükleyen ve halkı galeyana getiren nefret söylemlerinin (*stirring up hatred*)³⁵ ayrı bir suç olarak düzenlendiği,

Nefret söyleminin özellikle futbol müsabakalarında ırkçı tezahüratı cezalandırmaya yönelik uygulamalar kapsamında değerlendirildiği,³⁶

Nihayetinde, İngiltere ve Galler’de şartlı salıverilme için iyi halli hükümlü olarak cezaevinde geçirilmesi gereken asgari sürenin (*minimum term*) hâkim tarafından ceza duruşmasında tayin edilmesi sebebiyle, nefret saikinin şartla salıverilme için cezaevinde iyi halli hükümlü olarak geçirilmesi gereken asgari süreyi başından itibaren artıran bir durum olarak hâkim tarafından kabul edilebildiği³⁷ görülmektedir.

Bu bağlamda, nefret suçları söz konusu olduğunda tartışmanın esasını, nefret suçunun başlı başına ayrı bir suç olarak düzenlenmesinin

³¹ Bleich, s. 925; Law Commission, 2020, s.28.

³² Law Commission, 2020, s.28, s. 190, para 10.54.

³³ Crime and Disorder Act 1998, ss 28 to 32.

³⁴ Criminal Justice Act 2003, ss 145 and 146, Sentencing Code, section 66.

³⁵ Public Order Act 1986, Pts 3 and 3A.

³⁶ Football (Offences) Act 1991, s 3.

³⁷ Law Commission, 2020, s.14. para. 1.27

gerekip gerekmediği, düzenlenecek ise bireyin hangi ayırt edici özelliklerinin hukuk düzenince korunma altına alınacağı,³⁸ nefret suçlarının tamamının tek bir mevzuatta toplanmasının gerekli olup olmadığı (*consolidation*),³⁹ nihayetinde nefret suçu kapsamında yapılacak müdahalenin düşüncüyü ifade özgürlüğüne orantısız bir sınırlama getirmeksizin nasıl düzenleneceği⁴⁰ hususları oluşturmaktadır.⁴¹ *Tüm bu hususlar aşağıda mümkün olduğunca geniş bir ölçüde ele alınıp tartışılacaktır.*

II- TEMEL SORUNLAR

A. Korunması Gereken Ayırt Edici Özelliklerin Tespiti Sorunu

Karşılaştırmalı hukuka bakıldığında nefret suçları kapsamında, her ülkenin mevzuatında ayırt edici özelliklerden sadece bazılarının korunmaya değer “karakteristik” olarak kabul edilerek hukuk düzenince korunma altına alındığı görülmektedir. Dolayısıyla nefret söylemi ve suçu söz konusu olduğunda kişiliğin esaslı bir parçasını oluşturan ya da hususiyet kazandıran ayırt edici özelliklerden hangisinin korunmaya değer “karakteristik” olarak kabul edileceği ve nefret söylem ve saikine karşı korunacağı sorusunun öncelikli olarak cevaplandırılması gerekmektedir.

Bu bağlamda geliştirilebilecek ilk yöntem, korunması gereken karakteristik özellikler konusunda herhangi bir sınırlama getirmeksizin her türlü ayırt edici özelliği kapsama dâhil ederek açık uçlu, esnek bir

³⁸ Law Commission, 2020, s. 179; Law Commission, Hate crime laws: Final report, Law Com. No.402, 6 December 2021, s.6 <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/61ba053ed3bf7f055eb9b8cf/Hate-crime-report-accessible.pdf>. Erişim Tarihi,11.01.2024.

³⁹ Law Commission, 2021, s.6

⁴⁰ Law Commission, 2021, s.14-15, 20.

⁴¹ Bununla beraber nefret söyleminin yasaklanmasını bir sansür vakası olarak gören, insanların farklı gruplar ve kimliklere yönelik ayrımcı veya olumsuz fikir ve kanaatlere sahip olmalarını temel bir insan hakkı olarak kabul eden, bu nedenle devlet zoruyla insanların belli bazı görüşleri ifade etmesinin yasaklanmasını temel bir hak ihlali sayan görüşler (Cennet Uslu, “Nefret Söylemi Suçu Versus İfade Hürriyeti”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, S.38, s.185-202, s.199) ile nefret söyleminin yasaklanmasının duygusallığa dayandığını, uzun vadede toplumun gelişimine engel olacağını iddia eden görüşler de vardır. (Mustafa Yaylalı, “Nefret Suçu ve John Stuart Mill’in “Zarar Prensibi”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2019, C.27, S.1, s.37-53, s.51)

yöntem izlemektir. Nitekim Avustralya'nın Victoria Eyaleti ile Kuzey Toprakları Bölgesel Yönetiminde (*the Northern Territory*) bu usul benimsenmiş olup Victoria Eyaletinde "ortak özelliklere sahip bir insan grubuna"⁴² Kuzey Toprakları Bölgesel Yönetiminde ise "herhangi bir gruba karşı"⁴³ nefret saikiyle işlenen suç nefret suçu kapsamına alınmıştır. Bu usul, nefret suçu kapsamında korunması gereken ayırt edici özellikler (*attributes, characteristics*) ve nefret türleri arasında bir hiyerarşi, astlık-üstlük ilişkisi, kurulmasını engellediği için cazip görünmekle beraber, istenmeyen sonuçlar doğurmaya da müsait bir yöntemdir. Çünkü her grubun sahip olduğu ayırt edici her bir özelliğin korunması, çocukları cinsel olarak istismar eden pedofillerin dahi korunmasını sağlamaya elverişli bir yöntemdir. Nitekim, Avustralya'nın New South Wales eyaletinde sahip olunan açık uçlu grup tanımı sebebiyle, iki vakada New South Wales mahkemelerince, pedofillere karşı sırf pedofil olmaları sebebiyle işlenen yaralama ve evin yakılması şeklindeki mala zarar verme suçlarında, faile verilecek cezanın da nefret saiki sebebiyle ağırlaştırılması gerektiği, kanunun bir sınırlama olmaksızın bu şekilde yorumlanmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir.⁴⁴ Ancak bu tür istenmeyen sonuçların önlenmesi için korunması gereken ayırt edici özellikler konusunda da bir sınırlamanın getirilmesi zorunludur.

Bu konuda izlenebilecek ikinci yöntem, korunması gereken karakteristik özelliklerin belirlenmesi görevinin jüriye bırakılmasıdır. Bu yönetime ilişkin olarak, jürinin ortak akli ve ahlaki temsil etmesi gerçeği karşısında, korunması gereken cinsel yönelim ve transseksüel kimlik gibi özelliklerin jüri tarafından ahlaki sebeplerle ve önyargıyla koruma dışında bırakılabileceği endişeleri dile getirilmiştir. Ayrıca, jürinin hukuk yaratmaktan çok maddi hakikate göre hukuku uygulamakla görevli olduğu, parlamento tarafından yerine getirilmesi gereken hukuk kurallarının konulması ve dolayısıyla hangi suçların nefret suçu olduğunun belirlenmesi yetki ve görevinin jüriye devredilemeyeceği belirtilmiştir.⁴⁵

⁴² Sentencing Act 1991 (Vic), s 5(2).

⁴³ Sentencing Act 1995 (NT), s 6A.

⁴⁴ R v Robinson [2004] NSWSC 465 (Supreme Court of NSW); Dunn v The Queen [2007] NSWCCA 312 (Court of Criminal Appeal of NSW); Law Commission, 2020, s.181. para. 10.12.

⁴⁵ Law Commission, 2020, s.181-183.

Zaman içinde değişmesi ve değiştirilmesi mümkün olmayan ırk ya da renk gibi değiştirilemez (*immutable*) özelliklerin hukuk tarafından korunması, diğer bir yöntemdir. Burada da değiştirilmesi mümkün olmayan her özellik esas alınarak düzenleme yapılamayacağı, ancak grup kimliğinin oluşumunda esaslı bir görev üstlenen değiştirilemez özelliklerin (*function as a marker of group identity*) dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir. Örneğin “mavi gözlü olanlar” dendiğinde, göz rengi değiştirilmesi mümkün olmayan (*immutable*) bir özelliktir. Ancak “mavi gözlü olanlar”, diğer insanlar tarafından grup kimliği oluşturmaya yeterli derecede tutarlılığa ve uyuma sahip bir grup olarak ele alınmamaktadır. Yine aynı düşünceden hareketle, bir kimsenin dini inancı değiştirilemez bir özellik değildir. Dini inancın değiştirilmesi mümkündür. Ancak değiştirilmesi mümkün olmakla birlikte, geniş kesimler tarafından insan gruplarını ayırt etmekte kullanılan ve ayırt edici olarak kabul edilen bir karakteristiktir. Bu nedenle her ne kadar değiştirilebilir bir niteliğe sahip olmakla birlikte, korunmaması halinde toplumu oluşturan çoğunluk grubu tarafından gizlenmeye, vazgeçilmeye, değiştirilmeye zorlanacak bir özellik haline dönüşeceğinden dini inanç korunması gereken bir özellik olarak kabul edilmelidir.⁴⁶ Dolayısıyla, değiştirilemez (*immutable*) özellikler dikkate alınarak düzenleme yapılması halinde, kapsam dahilinde olması gereken bazı özelliklerin kapsam dışı bırakılması (*under-inclusive*) ve kapsam dahilinde olmaması gereken bazı özelliklerin kapsamın içinde kalması (*over-inclusive*) mümkün olup düzenlemenin her zaman arzu edilen amaca hizmet etmemesi ve beklenen faydayı sağlamaması söz konusu olabilmektedir.⁴⁷

Değiştirilemez (*immutable*) özelliklerden çok “kişisel kimliğin esaslı parçasını oluşturan ayırt edici özelliklerin” (*characteristics that are core to identity*), hukuk düzenince korunma altına alınması da mümkündür. Bu yöntem, örneğin dini inanç, cinsel yönelim gibi değiştirilmesi mümkün özelliklerin yanında, ırk, toplumsal cinsiyet kimliği (*gender identity*) gibi fail tarafından hedef alınan ve nefret suçlarının özünde yer alan, mağdurun ve mensup olduğu grubun kimliğine ilişkin genel, değiştirilemez özellikleri de koruduğu için daha tutarlı gözük-

⁴⁶ OSCE, ODIHR, s.38; Law Commission, 2020, s.183.

⁴⁷ Law Commission, 2020, s.183.

mektedir. Ancak “kişisel kimliğin esaslı parçasını oluşturan ayırt edici özellik” kavramı, oldukça belirsiz olup aynı servete veya unvana sahip olanların, bu servet veya unvanın, aynı ürünü satın almayı tercih eden kimselerin ise bu ürünün, kimliklerinin esaslı bir parçasını oluşturduğunu iddia etmeleri mümkündür. Bu durumda, ırk ve din gibi kişisel kimliğin esaslı bir parçasını oluşturan özellikler sebebiyle ayrımcılığa ve istismara maruz kalan azınlıkların şartları sıradanlaşmakta ve önemsiz hale gelmektedir. Yine kişisel kimliğin esaslı parçasını oluşturan ayırt edici özelliklerin, konum, durum ve şartlara göre değişiklik göstermesi mümkündür. Örneğin, günlük hayatta “engelli” olarak nitelenmek istemeyen bir kimse, aynı engele sahip diğer kişiler ayrımcı bir muameleye tabi tutulduğunda, kendini bu grupla birlikte hareket etmek zorunda hissedebilir, sahip olduğu engeli kişisel kimliğinin esaslı bir parçası olarak görebilir.⁴⁸

Çoğunluk tarafından baskı altına alınmış azınlıkların veya grupların (*suppressed minorities*) nefret suçu kapsamında korunması, bu azınlık mensuplarına koruma sağlanması diğer bir yöntem olarak ileri sürülmektedir.⁴⁹ Ancak azınlık gruplarının belirlenmesi yöntemi çoğunluğa bırakıldığında, kimin azınlık teşkil ettiği sorusuna adil bir cevap bulmak her zaman mümkün olmamaktadır. Örneğin İngiltere’de bile hâlihazırda din, ırk ve cinsel yönelim dışında engelli olma ve transseksüel kimlik sadece korunması gereken azınlık kimliği olarak kabul edilmiş iken dil veya başka bir özellik koruma altına alınmamıştır.

Bir başka grup yazar⁵⁰ belli bir karakteristiği ya da grubu dikkate almak yerine farklılığı sebebiyle zayıf görülen ve şiddete uğrama ihtimali olan korunmaya muhtaç (*vulnerable*) tüm kişilerin, nefret suçu kapsamında korunması gerektiğini ifade etmektedir. Bu yazarlara göre, bu yaklaşım, toplumda gizli kalmış, göz ardı edilen veya görülmek istenmeyen seks işçileri, evsizler, uyuşturucu bağımlıları, punkçılar gibi nefret suçu mağdurlarının da korunmasını sağlayacaktır.⁵¹ Bu yazarlara yönelik olarak, özellikle engelliler tarafından kendilerini,

⁴⁸ Law Commission, 2020, s.183-184.

⁴⁹ Law Commission, 2020, s.184.

⁵⁰ Neil Chakraborti/Jon Garland, “Reconceptualizing hate crime victimization through the lens of vulnerability and ‘difference’”, *Theoretical Criminology*, 2012, C.16, S.4, s.499-514, s. 506; Law Commission, 2020, s.185.

⁵¹ Chakraborti/Garland, 2012, s. 503.

güçsüz, aciz, savunmasız, korunmaya muhtaç gösteren bu tür yaklaşımların üstenci (*patronising*) olduğu ve sorunu çözmede etkili olmaya-çağı yönünde eleştiriler yöneltilmiştir.⁵²

Tüm bu hususlar dışında korunmaya muhtaç yerine *dezavantajlı* (*disadvantage*) grupların nefret suçu kapsamında korunması,⁵³ mevcut korunan özelliklere ekleme yapılmaksızın halihazırda ceza hukuku tarafından korunmaya değer bulunan grupların ve menfaatlerin korunması, çocukları cinsel yönden istismar eden pedofiller başta olmak üzere bazı suçluların kapsam dışında tutulması,⁵⁴ uluslararası metinlerde yer alan ve ayrımcılığa karşı korunan ırk, dil, din, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, mezhep, felsefi inanç, engelli olma durumu, cinsel yönelim/ tercih, ekonomik statü ya da belli bir sosyal gruba mensubiyet gibi özelliklerin nefret suçu kapsamında da korunması ve ayrımcılığın önlenmesi amacıyla korunan ayırt edici özellikler ile nefret suçu kapsamında korunan ayırt edici özelliklerin birbiriyle uyumlu hale getirilmesi,⁵⁵ belli bir ayırt edici özelliğe karşı düşmanlık beslenerek işlenen ancak nitelik olarak şiddet içeren diğer benzer suçlardan farklı spesifik bir zarar ya da kötülük içerdiği ortaya konamayan durumların nefret suçları kapsamının dışında tutulması ve nihayetinde mevcut düzenlemeler ile yetinilmesi⁵⁶ yaklaşımları da ileri sürülmüştür.

Görüldüğü üzere nefret suçları, kapsamında korunması gereken karakteristik özellikler ve bunların nasıl tespit edileceği her ülkenin mevzuatında farklılık göstermektedir.⁵⁷ Nitekim, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT-OSCE) üyesi devletlerce nefret suçu kapsamında korunan karakteristik özelliklerin başında ırk, ulusal ve etnik köken gelmekte, bu özellikleri din izlemektedir.⁵⁸ 11 ülkede cinsel yönelim, 7 ülkede engelli olma hali, 6 ülkede ise toplumsal cinsiyet kimliği (*gender*) korunan karakteristik özellikler arasında yer almak-

⁵² Chakraborti/Garland, 2012, s.507; Law Commission, 2020, s.185-186.

⁵³ Law Commission, 2020, s.186-187.

⁵⁴ Law Commission, 2020, s.187.

⁵⁵ Law Commission, 2020, s.187-188.

⁵⁶ Law Commission, 2020, s.190-191.

⁵⁷ Bu konuda detaylı tartışmalar için ayrıca bkz. İlhan Bulut, "Nefret Saiki ile İşlenen Suçlar", Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2014, s. 25-31, 89-112.

⁵⁸ OSCE, ODIHR, s.40.

tadır. ⁵⁹ Daha az, nadiren korunan özellikler arasında ise medeni hal (*marital status*), gelir düzeyi (*wealth*), sınıf (*class*), mülkiyet (*property*), sosyal konum (*social position*), siyasi yakınlık ya da düşünce (*political affiliation or ideology*) askerlik yapıp yapmama durumu (*military service*) yer almaktadır. ⁶⁰

Hâlihazırda, İngiltere’de yaşlıların, alternatif alt kültür olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilen punkçuların, evsizlerin, seks işçilerinin, otistik çocukların, dini olmayan felsefi düşünce sahiplerinin, korunması gereken grup olarak kabul edilmesi gerektiği yönünde lobi çalışmaları yapılmakta olup⁶¹ yaş ve toplumsal cinsiyet kimliğinin (*gender*) korunması gereken özellikler arasında yer alması gerektiğini savunanlar bulunmaktadır.⁶² Bu bağlamda, yakın tarihte İngiltere’de yapılan akademik ve siyasi değerlendirmeler sonucunda, İngiliz Hükümeti ve İçişleri Bakanlığı, cinsiyet (*sex*) ve toplumsal cinsiyet kimliğinin (*gender*) nefret suçları kapsamında korunması gereken ayırt edici özellikler olarak mevzuata eklenmesine gerek bulunmadığına kanaat getirmiştir. ⁶³

Her ne kadar, korunması gereken karakteristik özelliklerin tespiti konusunda hukuki kaygılar ve görüşler ön plana çıksa da korunması gereken ayırt edici özelliklerin tespitinde tarihi ve siyasi gelişmeler önemli rol oynamaktadır.⁶⁴ Nitekim yukarıda açıklandığı üzere, İngiltere’de 1998 yılında ırk, 2001 yılında din, 2003 yılında cinsel yönelim ve engelli olma durumu, 2012 yılında ise transseksüel kimlik nefret suçları kapsamında korunma altına alınmıştır. Farklı dine ve ırklara karşı sergilenen düşmanca tavırların önlenmesi gerektiği konusundaki siyasi ve sosyal bilinç, dolayısıyla cinsel yönelim ve transseksüelliğin korunması gerektiği bilincinden önce oluşmuştur.

⁵⁹ OSCE, ODIHR, s.43.

⁶⁰ OSCE, ODIHR, s.44.

⁶¹ Law Commission, 2020, s.162-163, 175-176, Law Commission, 2021, s.250.

⁶² Law Commission, 2020, s.193.

⁶³ UK Home Office, Government response to recommendation on hate crime laws, Government response to recommendation 8 of the Law Commission’s final report on hate crime laws, Presented to Parliament pursuant to section 72(1) of the Police, Crime, Sentencing and Courts Act 2022, April 2023, s.1. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/644666d3814c6600c8d04e2/E02893330_Gov_Resp_Law_Commission_Hate_Crime_Web_Accessible.pdf Erişim Tarihi,17.02.2024.

⁶⁴ Law Commission, 2020, s.180.

B. Nefret Saikinın İspatı Sorunu

Nefret suçlarının klasik görünüm biçiminde, fail mağdurun sahip olduğu ırk, renk, din, etnik köken gibi karakteristik özelliğe duyduğu düşmanlık, nefret veya husumet duygusuyla mağdurun şahsına karşı suç işlemekte, ya da bu karakteristik özelliklere sahip olan kimselerin ilişkili oldukları ibadethane, anıt, kültür merkezi gibi mallara karşı suç işlemektedir.

Nefret suçlarının diğer görünüm biçiminde ise fail yine mağdurun sahip olduğu bir karakteristiğe karşı beslediği ayrımcı fikirler sebebiyle mağduru bilerek hedef almakta, ancak failde herhangi bir nefret, husumet veya düşmanlık hissi bulunmamaktadır.⁶⁵ Örneğin fail düşmanlık hissi söz konusu olmaksızın, göçmen olan bir kimseyi göçmenlere karşı olduğu ve göçmenlerin polise başvurmaktan çekinecekleri gerekçesiyle hedef seçebilmekte ya da kendi bölgesinde homoseksüellere karşı şiddet uygulamak kabul gören bir davranış biçimi ise kendi akran grubunda takdir görebilmek için homoseksüellere karşı sadece homoseksüel oldukları için şiddet uygulayabilmektedir.⁶⁶ Bu bağlamda, fail mağdurun kim olduğundan çok neyi ve kimi temsil ettiğini esas alarak, özellikle mağdurun temsil ettiğini düşündüğü değerlere ya da gruba karşı harekete geçmektedir.⁶⁷

Bu nedenle, nefret suçlarına ilişkin düzenlemeler yapılır iken suçun işlendiğinin kabulü ya da ağırlaştırıcı sebebin uygulanabilmesi için düşmanlık, nefret ya da husumet saikinın varlığını arayan bu nedenle "Düşmanlık Saiki Modelini" (*The Hostility Model*) benimseyen ülkeler olduğu gibi, failin sahip olduğu ayrımcılık duygusuyla mağdurun karakteristik özelliğine karşı hareket etmesini suçun varlığı ya da ağırlaştırıcı sebebin uygulanabilmesi için yeterli bulan ve Ayrımcı Seçim Modelini (*The Discriminatory Selection Model*) benimseyen ülkeler de bulunmaktadır.⁶⁸

Örneğin, Belçika, Kanada ve Ukrayna düşmanlık saiki modelini benimsemiştir. Belçika Ceza Kanunu'nun 377. maddesinde⁶⁹ nefret

⁶⁵ OSCE, ODIHR, s.46

⁶⁶ OSCE, ODIHR, s.48.

⁶⁷ OSCE, ODIHR, s.17.

⁶⁸ OSCE, ODIHR, s.46

⁶⁹ Article 377 of the Penal Code of Belgium, OSCE, ODIHR, s.47.

suçu kapsamında ağırlaştırıcı sebebin uygulanabilmesi için failin nefret, tahkir ya da düşmanlık (*hatred, contempt or hostility*) saikiyle mağdurun karakteristik bir özelliğini hedef alması gerektiği belirtilirken, Kanada Ceza Kanunu'nun 718. 2 (a) maddesi failin ayrımcılık (*bias*), önyargı (*prejudice*), nefret (*hate*) saikiyle, korunan bir karakteristik özelliğe karşı harekete geçtiğine dair delilin bulunmasını,⁷⁰ Ukrayna Ceza Kanunu'nun 67 (3) maddesi ise belli bir ırk, din veya ulusa karşı beslenen husumet ve düşmanlık saikinin (*enmity and hostility*) varlığını ağırlaştırıcı sebebin uygulanabilmesi için şart koşmaktadır.⁷¹

Yine İngiltere'de Düşmanlık Saiki Modeli, Saik Modeli (*the Animus Model*) adı altında geçerlidir.⁷² Bu bağlamda, gerek 1998 tarihli Suç ve Düzensizlik Kanunu'nun (*Crime and Disorder Act 1998*) 28 ve 32. maddeleri uyarınca, belli bir ırka ya da dine mensup olan veya mensup olduğu varsayılanlara karşı işlenen yaralama, mala zarar verme ve taciz suçları ile kamu düzenini bozucu davranışlarda, gerekse 2003 tarihli Cezalandırmada Adalet Kanunu'nun (*Criminal Justice Act 2003*) 145 ve 146. maddesi gereğince bu hallerin dışında belli bir ırka, dine, cinsel yönelime (*sexual orientation*) ve engele (*disability*) sahip olan ya da sahip olduğu varsayılan kişilere karşı işlenen diğer tüm suçlarda, cezanın ağırlaştırılabilmesi için düşmanlık saikinin ispatı zorunludur.

Düşmanlık saiki hem objektif hem de sübjektif olarak ispatlanmalıdır. Yani failin suçun işlenmesi sırasında veya suçun işlenmesinin hemen öncesinde ya da sonrasında gösterdiği davranışlardan düşmanlık beslediği ortaya konmalı, ayrıca failin düşmanlık saikiyle hareket ettiği ispatlanmalıdır. Düşmanlık saiki objektif olarak, genelde mağdura yöneltilen sözlerden⁷³ ve jestlerden anlaşılabilir gibi, failin diğer davranışlarından örneğin, gamalı haç giyen birinin kıyafetinden ya da söylediği marş veya şarkıdan da anlaşılabilir.⁷⁴ Mağdurun failin ey-

⁷⁰ Section 718.2(a) of the Criminal Code of Canada, OSCE, ODIHR, s.47.

⁷¹ Article 67(3) of the Criminal Code of Ukraine, OSCE, ODIHR, s.47.

⁷² Law Commission, 2020, s.352-353, para.15.16-15.21; Law Commission 2021, s.359, para.9.21-9.24.

⁷³ Bu konudaki yargı kararları için bkz McFarlane [2002] EWHC 485 (Admin), [2002] All ER (D) 78 (Mar); Howard [2008] EWHC 608 (Admin), [2008] All ER (D) 88 (Feb), Law Commission, 2020, s.76, para. 4.13.

⁷⁴ Bu konudaki yargı kararları için bkz Rogers [2007] UKHL 8, [2007] 2 AC 62 at [13] by Baroness Hale, Law Commission, 2020, s.76, para. 4.13

lemine algılama şekli veya fiile tepkisi asıl faktör olmadığı gibi,⁷⁵ kin ve düşmanlık niyeti olmaksızın herkes için aynı şeyleri söyleyebilen ya da aynı şeylerin kendisine söylenmesi halinde hiçbir tepkide bulunmayan failin kişisel, sübjektif yaklaşımı da önemli değildir.⁷⁶ Dolayısıyla nefret saikinın dış dünyaya söz veya fiil olarak yansıyan biçiminin, failin iç dünyasında da aynı etkiyle ortaya çıkması gerekmez. Yine failin mağdurdan kişisel olarak nefret etmesi veya mağdura karşı düşmanlık beslemesi şartı aranmaz. Failin gruba yönelik niyetinin objektif olarak ortaya konması önemlidir. Örneğin fail “X” mezhebinden veya ırkından gelenler için “bunlar pisliktir, yemekleri yenmez, yakada bit bulundurulur ama etrafta bunlardan bulundurulmaz” şeklinde söylemde bulunup, aynı mezhep veya ırktan gelen başka bir şahıs için “Hasan’ı severim! Hasan başka” diyebilir. Ancak, aşağıda açıklanacağı üzere, bu tür bir zorunluluğun uygulamada birçok soruna neden olduğu, belli bir gruba karşı önyargı ile işlenen suçlarda ağırlaştırıcı sebebin uygulanmamasına yol açtığı bildirilmektedir.⁷⁷

Ayrımcı Seçim Modelini (*The Discriminatory Selection Model*) benimseyen ülkelerde, düşmanlık saikinın ispatı gerekli görülmemektedir. Mağdurun karakteristik özelliğine karşı ya da bu özellik sebebiyle suçun işlenmesi yeterli görülmekte, sadece hukuk tarafından korunan karakteristik özellik ile failin davranışı arasında bir sebep sonuç ilişkisinin varlığı şart koşulmaktadır.⁷⁸ Örneğin Bulgaristan Ceza Kanunu’nun 162 (2) maddesi uyuşuğu, ırkı, dini, siyasi düşüncesi sebebiyle bir kimsenin şahsına veya malına karşı suç işlenmesi halinde, failin 3 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılmasını öngörmektedir.⁷⁹ Danimarka Ceza Kanunu’nun 81 (vi) maddesi, suçun bir diğer kimsenin etnik köken, din ya da cinsel yöneliminden kaynaklanması halinde cezanın ağırlaştırılacağını belirtmektedir.⁸⁰ Yine Fransız Ceza Kanunu’nun 132-76 (1) maddesi, cürmün ya da kabahatin mağdurun

⁷⁵ Bu konudaki yargı kararları için bkz. DPP v Green [2004] EWHC 1225 (QB); The Times 7 July 2004, Law Commission, 2020, s.76, para. 4.14.

⁷⁶ Bu konudaki yargı kararları için bkz. Woods [2002] EWHC 85 (Admin) at [13], Law Commission, 2020, s.76, para. 4.14.

⁷⁷ Law Commission, 2020, s.351-353.

⁷⁸ OSCE, ODIHR, s.48.

⁷⁹ Article 162(2) of the Criminal Code of Bulgaria, OSCE, ODIHR, s.49.

⁸⁰ Section 81(vi) of the Criminal Code of Denmark, OSCE, ODIHR, s.49.

milliyeti, ırkı, dini, mensup olduğu etnik kökeni veya varsayılan etnik kökeni sebebiyle ya da mağdurun belli bir etnik kökene mensup olmaması sebebiyle işlenmesi halinde, cezanın arttırılacağını öngörmektedir.⁸¹

Bu modeller içerisinde Ayrımcı Seçim Modeli, düşmanlık saikinin ispatının zorunlu olmaması ve daha geniş bir uygulama alanına sahip olması sebebiyle mağdurlar yönünden daha kapsayıcı ve cazip bir model olarak gözükmektedir. Çünkü düşmanlık saikinin ispatı, failin zihinsel durumunun değerlendirilmesini, suçun işlenmesinde etkili olan subjektif duyguların ortaya konmasını gerektirmektedir. Yine suç gerek kin, nefret veya düşmanlık saikiyle belli bir mağdura karşı işlensin, gerekse bu hisler olmaksızın sadece belirli karakteristik özelliklere sahip olması sebebiyle rastgele seçilen bir mağdura karşı işlensin, nefret suçu sadece mağdur üzerinde değil, mağdurun mensup olduğu grup üzerinde de derin izler bırakmakta, sosyal uyum ve istikrarı olumsuz etkilemektedir. Mağdur açısından önemli olan tek husus değiştirilmesi kendi iradesine bağlı olmayan, değiştirilemez bir karakteristik özellik sebebiyle kendisinin ve mensup olduğu grubun hedef alınmış olması, acı çekmesi ve zarar görmüş olmasıdır.⁸² Bu nedenle çok kültürlü ve göçmen kabul eden İngiltere, Hollanda, Almanya, Belçika, Fransa, ABD gibi ülkelerde hakim savcı ve diğer hukuk uygulayıcılarının nefret saikinin ispatı için sunulan delilleri nasıl değerlendirecekleri konusunda, yeterli deneyime sahip olması gerekmektedir. Aksi takdirde, nefret saikiyle işlenen birçok suçun soruşturulamaması ya da cezasız kalması mümkündür. Örneğin İngiltere’de Asya kökenli olanların İngilizlere oranla daha fazla altına ve ziynet eşyasına sahip olduğu şeklinde bir önyargının bulunduğu, bu nedenle bina içinde hırsızlık (*burglary*) suçunun Asya kökenli kişilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde daha fazla işlendiği, bu kişilerin bilerek hedef seçildiği belirtilmektedir. Ancak bu suçlarda, önyargı ile beraber, Asya kökenli insanlara karşı beslenen husumet ve düşmanlık hislerinin de etkili olabileceği, İngiltere’de yaşamaya, böyle bir kazanca sahip olmaya layık olmadıkları şeklinde düşüncelerin de söz konusu olabileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla, Asya kökenlilere karşı işlenen

⁸¹ Art. 132-76(1) of the Penal Code of France, s.49.

⁸² OSCE, ODIHR, s.7, 19, 49.

bina içinde hırsızlık suçunda, nefret suçunun varlığı için bu kişilerin etnik kökeni sebebiyle suçun mağduru olduklarının sebep sonuç ilişkisiyle ortaya konması yeterli görülmez ve düşmanlık saikinin de ispatı şart koşulur ise etnik kökenleri sebebiyle bu kişilere karşı bina içinde hırsızlık suçu ne kadar fazla işlenir ise işlensin, bu suçlar nefret suçu kapsamında değerlendirilemeyecektir.⁸³

İngiltere’de en azından engellilere karşı işlenen suçlarda, Ayrımcı Seçim Modelinin (*The Discriminatory Selection Model*) esaslarının benimsenmesi gerektiği, nefret suçu kapsamında ağırlaştırıcı sebebin uygulanabilmesi için mağdurun engel durumu ile failin davranışı arasında bir sebep sonuç ilişkisinin varlığının yeterli bulunması, bu yönde düzenleme yapılması gerektiği ifade edilmektedir.⁸⁴ Bu söz konusu olduğunda, görme engellilerinin bastonlarının kırılması, ya da işitme engellilerin işitme cihazlarının kırılması suretiyle zalimce işlenen mala zarar verme suçlarıyla, işitme engellilerin gözlerinin bağlanması ve küçük düşürülmesi suretiyle işlenen taciz suçları nefret suçları kapsamında değerlendirilebilecektir.⁸⁵ Ancak İngiliz Hükümeti ve İçişleri Bakanlığı nefret suçları kapsamında, düşmanlık saikinin hem objektif hem de sübjektif olarak ispatlanması kuralından ve Saik Modelinden vazgeçilmesine gerek bulunmadığına karar vermiştir.⁸⁶

III- NEFRET SUÇLARINDA SUÇUN HUKUKİ KONUSU, FAİL VE MAĞDUR PROFİLİ

A. Suçun Hukuki Konusu

Nefret söyleminde korunan hukuki menfaat ve bu söylemlerin cezalandırılmasına ilişkin olarak dört temel gerekçe sunulmaktadır. Buna göre, nefret söylemiyle destek bulan şiddet eylemlerine karşı kişi gruplarının korunması ve kamu düzeninin sağlanması, nefret söylemlerinin yol açtığı duygusal ve psikolojik zararlara karşı savunmasız kalan ve korunması gereken grupların korunması, bu gruplara yönelik

⁸³ Law Commission, 2020, para. 15.43-15.44, s.359.

⁸⁴ Law Commission, 2020, para. 15.42, s.359.

⁸⁵ Law Commission, 2020, para. 15.41. s.358-359.

⁸⁶ UK Home Office, Government response to recommendation on hate crime laws, s.1-2.

dışlama ve ötekileştirmenin önlenmesi, toplumda kabul edilebilir davranışların sınırlarının tayin edilerek daha fazla sosyal uyumun (*social cohesion*) sağlanması⁸⁷ cezalandırmanın temel sebebidir.

Nefret saikiyle işlenen ve şiddet içeren suçların şiddet içeren diğer benzer suçlardan daha ağır cezalar ile cezalandırılmasına gerekçe olarak ise bu suçlarda uzun süreli yatarak tedaviyi gerektiren aşırı güç kullanımının söz konusu olması, suçların birden çok fail tarafından birden çok kez işlenebilmesi ve aynı mağdurun farklı zamanlarda birden çok kez hedef alınması gösterilmektedir.⁸⁸ Bu tür durumlarda, nefret suçlarının, nitelik olarak şiddet içeren diğer benzer yaralama, cebir ve tehdit suçlarından açık bir şekilde ayrıştığı görülmektedir. Ancak bu tür açıklığın olmadığı hallerde, eğer nefret saikiyle işlenen suçun daha fazla bir zarara ya da acıya sebep olduğu ortaya konamaz ise daha ağır cezalandırmanın sadece failin farklı düşünme, beğenmeme şeklinde ortaya çıkan düşüncesine dayandığı ve adil olmayabileceği belirtilmektedir. Bu hususa yanıt olarak nefret saikiyle işlenen suçların içerdiği mesajın ağırlığı gerekçe gösterilmektedir. Bu bağlamda, nefret saikiyle işlenen ve şiddet unsuru barındıran suçların sadece mağdurda değil, mağdurun yakın ve uzak çevresinde de korku ve paniğe neden olduğu, daha fazla şiddetin hem mağdura hem de mağdurun mensup olduğu azınlık grubuna yöneleceği yönünde bir tehdit barındırdığı, bu nedenle daha ağır bir cezayla cezalandırılması gerektiği belirtilmektedir.⁸⁹ Bu nedenle nefret suçlarının bir nevi “mesaj suçları”, “sembolik suçlar” olduğu da ifade edilmekte,⁹⁰ mağdurun kim olduğundan çok fail için neyi ve kim temsil ettiği esas alınarak özellikle mağdurun temsil ettiği düşünülen değerlere ya da gruba karşı harekete geçilmektedir.⁹¹

Bunun haricinde nefret saikiyle işlenen suçlar, manevi unsur yönünden daha fazla bir haksızlık duygusu içermekte, failin kastı daha yoğun bulunmakta, mağdur dışında mağdurun mensup olduğu gruba ve daha geniş ölçekte topluma zarar vermek suretiyle ilave zararlara

⁸⁷ Law Commission, 2020, s.69, para 3.77.

⁸⁸ Iganski, s.634.

⁸⁹ Iganski, s.634-636.

⁹⁰ Demirbaş, s.2699; Ersoy,2018, s. 123; Iganski, s.635; OSCE, ODIHR, s.17.

⁹¹ OSCE ODIHR, s.17.

neden olmakta, bu nedenle daha ağır cezalar nefret saikinin içerdiği ahlaki kötülüğü ortaya çıkarmak ve haksızlığı topluma ifşa etmek için gerekli bulunmaktadır.⁹²

B. Fail Profili

Mevcut araştırmalar nefret suçu faillerinin öngörülerin aksine çeşitlilik gösteren ve çok sayıda özelliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır.⁹³ Failleri suça iten nedenler ile faillerin ortak özellikleri konusunda araştırmalar sınırlı olmakla birlikte, faillerin ortak özelliklerine ilişkin bazı bulgular bulunmaktadır. Örneğin, 2002 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırmaya göre, nefret suçu failleri dört gruba ayrılabilir.⁹⁴

1. grubu heyecan arayan ve macera peşinde koşan kişiler (*thrill seekers*) oluşturmakta, bunlar heyecan yaşamak için suç işlemektedir. 2. grupta, alan/bölge muhafızları (*area or territory defenders*) yer almaktadır. Bunlar kendini mahallenin “delikanlısı”, “abisi” gibi görmekte, suç işlerken kendi bölgesini, (*turf*), mekanını koruduğunu iddia etmektedir. 3. grubu, kendilerini mağdurların kurbanı olarak gören ve mağdurların asıl suçlu, kendilerinin ise misillemede bulunduğunu iddia eden kişiler oluşturmaktadır (*retaliatory offenders*). 4. grupta ise kendilerini görevli/misyon sahibi olarak gören kişiler (*mission offenders*) yer almaktadır. Bu suçlu grubu, “şeytani”, “kötü”, “bayağı” ya da “adi” olarak gördükleri kişileri ortadan kaldırmakla görevli olduklarını iddia etmektedir.

Bu dört gruba mensup failler:

Darılma, kırılma, gücenme (*resentment*), kıskançlık sebebiyle ya da grup içinde kabul görme, beğenilme arzusuyla,

⁹² Law Commission, 2020, s.55, para 3.11.

⁹³ Law Commission, 2020, s.114.

⁹⁴ Jack McDevitt/Jack Levin/Susan Bennett, “Hate Crime Offenders: An Expanded Typology”, *Journal of Social Issues*, 2002, C.58, S.2, s.303-317; Colin Roberts/Martin Innes/Matthew Williams/Jasmin Tregidga/David Gadd, “Understanding Who Commits Hate Crime and Why They Do It”, Welsh Government Social Research, no. 38, 2013, s. 19-20 <https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/58880/1/understanding-who-commits-hate-crime-and-why-they-do-it-en.pdf>. Erişim Tarihi,12.02.2024.

Mağdurun kendisiyle kişisel bir sorunu veya husumeti bulunmamasına karşın, mağdurun temsil ettiğini düşündüğü gruba karşı beslediği düşmanca duygular ya da husumet sebebiyle,

Mensubu olduğu grup dışındaki tüm kişi ve gruplara karşı beslediği husumet duygusuyla,

Hatta daha soyut sebeplerle örneğin göçmen veya yabancı olma durumu gibi failin kendisinin husumet duyduğu ve mağdurun temsil ettiğine inandığı fikirler sebebiyle nefret suçlarını işleyebilmektedir.⁹⁵

Chakraborti ve Garland'a göre nefret suçunu işleyenlerin temel saiki nefretten çok önyargıya dayanmakta ve faillerin çoğunda macera ve heyecan isteği ön plana çıkmaktadır.⁹⁶ Yine nefret suçu failleri, genellikle eğitim seviyesi düşük ailelerden gelmekte ve hayat hikâyelerinde, akıl sağlığı sorunları, aile içi şiddet, yoksunluk, alkol ve uyuşturucu kullanımı, suç işlenmesinde tekerrür hususlarına sıklıkla rastlanmaktadır.⁹⁷

Faillerin çoğu 30 yaş altı erkeklerden oluşmaktadır. Nitekim, İngiltere'nin Leicester şehrinde 2014 yılında yürütülen nefret suçu projesinde 10 vakanın 7'sinde mağdurlar 30 yaş altı erkekler tarafından işlenen fiillerin kurbanı olmuş, yine vakaların üçte birinde suçlar mağdurun yakın çevresinde yer alan tanıdık, komşu, arkadaş, iş arkadaşı, akraba, bakım ya da gözetim görevini üstlenen kimse gibi kişiler tarafından işlenmiştir.⁹⁸

Yaygın kanunun aksine, nefret suçları sadece belli bir toplumda çoğunluğu oluşturan gruba mensup kişiler tarafından işlenmemekte, azınlık gruplarına mensup kişiler de nefret suçu işleyebilmektedir. Örneğin, Leicester Nefret Şucu Projesine katılanların %61'i kendilerine

⁹⁵ OSCE, ODIHR, s.18.

⁹⁶ Chakraborti/Garland, 2015, s.115.

⁹⁷ Chakraborti/Garland, 2015, s. 106; Larry Ray/David Smith/Liz Wastell, "Shame, Rage and Racist Violence", *British Journal of Criminology*, 2004, C.44, S.3, s.350-368; Edward Dunbar/Jary Quinones/Desiree A. Crevecoeur, "Assessment of Hate Crime Offenders: the Role of Bias Intent in Examining Violence Risk", *Journal of Forensic Psychology Practice*, 2005, C 5, S.1, s.11-19; Rae Sibbitt, "The Perpetrators of Racial Harassment and Racial Violence, Home Office Research Study No 176, 1997.

⁹⁸ The Leicester Hate Crime Project: Findings and Conclusions, Neil Chakraborti/ Jon Garland/Stevie-Jade Hardy, University of Leicester, 2014, s. 54. file:///C:/Users/DR/Downloads/fcfullreport%20(3).pdf. Erişim Tarihi.12.02.2024

karşı en son işlenen nefret suçunun bir beyaz tarafından işlendiğini belirtirken, %16'sı kendilerine karşı en son suçun bir Asyalı tarafından işlendiğini, %12'si ise en son bir siyah tarafından kendilerine karşı nefret suçunun işlendiğini belirtmişlerdir.⁹⁹

C. Mağdur Profili

Nefret suçlarının mağdurlarına ilişkin önemli çalışmalar bulunmakla beraber,¹⁰⁰ bu konuya ilişkin en önemli veriler katılımcı sayısının çokluğu sebebiyle Sussex Üniversitesi tarafından 2013-2018 yılları arasında gerçekleştirilen Sussex Nefret Suçu Projesi (*The Sussex Hate Crime Project*) kapsamında edinilmiştir. Bu proje İngiltere ve Galler'de yaşayıp doğrudan nefret suçunun mağduru olan ya da şahsen tanıdıkları bir kimse nefret suçuna maruz kalan LGBT grubuna ya da Müslüman azınlığa mensup 1400'ün üzerinde katılımcı ile gerçekleştirilmiştir.¹⁰¹ Bu araştırmaya göre, nefret suçu kapsamında katılımcılar en çok doğrudan sözlü tacize maruz kalmıştır. Nitekim, Müslüman katılımcıların %63'ü, LGBT olan katılımcıların ise %65'i nefret içeren sözlerle taciz edildiklerini belirtmişlerdir. İkinci yaygın nefret suçu tipini internet mecralarında işlenen hakaret ve taciz oluşturmaktadır. Müslüman katılımcıların %45'i, LGBT mensubu katılımcıların %30'u internet ortamında nefret içeren hakaret ve tacize uğradıklarını ifade etmiştir. Müslümanların %16'sı, LGBT mensuplarının %13'ü yaralama suçunun, yine Müslüman katılımcıların %10' u, LGBT katılımcıların ise %6'sı silahla yaralama suçunun mağduru olmuştur. Müslüman katılımcıların %15'i, LGBT mensubu katılımcıların ise %9'u nefret içeren ve vandallık olarak nitelendirilebilecek zarar verici eylemlere muhatap olmuştur.¹⁰²

⁹⁹ The Leicester Hate Crime Project, s. 54, 56.

¹⁰⁰ Arnold Barnes/Paul H. Ephross, "The Impact of Hate Violence of Victims: Emotional and Behavioural Responses to Attacks", *Social Work*, 1994, C.39, S.3, s.247-251; Kathryn Benier, "The Harms of Hate: Comparing the Neighbouring Practices and Interactions of Hate Crime Victims, Non-Hate Crime Victims and Non-Victims", *International Review of Victimology*, 2017, C. 23, S.2, s.179-201; Iganski.

¹⁰¹ The Sussex Hate Crime Project: Jennifer Paterson/Mark A. Walters/Rupert Brown/ Harriet Fearn, "Final Report, University of Sussex, 2018 https://sussex.figshare.com/articles/report/The_Sussex_Hate_Crime_Project_final_report/23454263, Erişim Tarihi,12.02.2024.

¹⁰² The Sussex Hate Crime Project, s. 16.

Sussex Nefret Suçu Projesi'nin verilerine göre, gerek internet ortamında gerekse doğrudan nefret suçlarının mağduru olan kişilerde kaygı, nefret, güvenlik konusunda hassasiyet, kaçınma duyguları ile kimi zaman kendinden utanma duyguları gelişmekte, mağdurlar mensubu olduğu gruplar içinde daha fazla yer almaya, vakit geçirmeye başlamaktadır.¹⁰³ Araştırmanın verilerine göre, nefret suçuna maruz kalmanın mağdurlar üzerindeki dolaylı etkileri ise üç aşamadan oluşan bir süreçte kendini göstermektedir. Buna göre, nefret suçuna maruz kalma ilk aşamada mağdurda çaresizlik, kırılabilirlik ve savunmasızlık (*vulnerability*) duygularını artırmakta, mağdurun kendi azınlık grubuyla nefret suçları konusunda daha fazla empati kurmasına neden olmaktadır. İkinci aşamada, çaresizlik ve empati kurma hissi, kaygı, öfke ve utanma gibi duygusal tepkilere neden olmaktadır. Üçüncü aşamada, bu duygusal tepkilere bağlı olarak belli davranış kalıpları gelişmektedir. Bu bağlamda:

Öfke duygusunun gelişmesi halinde, mağdur mensubu olduğu grubun veya topluluğun düzenlediği faaliyetlere katılmaya başlamakta, sosyal medya üzerinden nefret suçları konusunda farkındalık yaratmaya çalışmakta ve daha az kaçınma ve sakınma tepkileri vermeye başlamaktadır,

Kaygı duygusunun gelişmesi halinde, kaçınma, sakınma davranışları gelişmekte ve güvenlik korkusu ve sıkıntıları baş göstermektedir,

Utanma duygusunun gelişimi halinde, sakınma, güvenlik endişesi, bu endişeye çözüm bulma girişimi ve nadiren de olsa misillemede bulunma davranışları görülmektedir.¹⁰⁴

Sussex Nefret Suçu Projesi kapsamında, nefret suçları mağdurlarının çoğunun güvenlik ve adalet konusunda olumsuz bir algıya sahip bulunduğu görülmektedir.¹⁰⁵ Mağdurların sadece %25'i maruz kaldıkları fiilleri polise şikayet etmekte, %10'u savcılığa başvurmaktadır.¹⁰⁶ Sözlü taciz içeren davranışlar çoğu defa şikayete konu olmamakta, ya-

¹⁰³ The Sussex Hate Crime Project, s. 23-24

¹⁰⁴ The Sussex Hate Crime Project, s. 28-31.

¹⁰⁵ The Sussex Hate Crime Project, s. 32-33.

¹⁰⁶ The Sussex Hate Crime Project, s. 34.

ralama ve mala zarar verme suçları ise genelde ihbar edilmektedir.¹⁰⁷ Leicester Nefret Şucu Projesinde de benzer veriler bulunmakta olup bu araştırma kapsamında da, etnik kökeni sebebiyle nefret suçuna maruz kalan mağdurlardan polise şikâyet başvurusunda bulunanların oranı %21'dir.¹⁰⁸ Diğer ülkelerde de nefret suçları konusunda yapılan şikâyet başvurularının diğer suçlara göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, 2018 yılında 327 milyon nüfusa sahip ABD'de şikâyet başvurusu yapılan suç sayısı 8496,¹⁰⁹ yaklaşık 8 milyon nüfusa sahip olan Avustralya'nın New South Wales eyaletinde Ocak 2007 ve Ocak 2017 arasındaki 10 yıllık döneme ait başvuru sayısı 2.467'dir.¹¹⁰ 2018 yılında yaklaşık 37 milyon nüfusa sahip olan Kanada'da şikâyet başvurusu yapılan suç sayısı 1.798, aynı dönemde toplam 59 milyon nüfusa sahip İngiltere ve Galler'de toplam başvuru sayısı ise 94.098'dir. Suç tanımındaki esneklik sebebiyle İngiltere ve Galler'de yapılan başvuru sayısı diğer ülkelere göre fazladır.¹¹¹

Ancak şikâyet başvurusuna konu edilen bu suçların Savcılıklar tarafından soruşturulma oranı ise daha düşüktür. Örneğin İngiltere ve Galler'de, 2017-2018 yılını kapsayan dönemde şikâyet başvurusuna konu edilen 101.000 ırk nefretine dayalı nefret suçu başvurusundan, 11.061 başvuru (yaklaşık %11) savcılıklar tarafından soruşturulmuştur. Yine aynı dönemde cinsel yönelimi nedeniyle ayrımcılığa uğrayanların yaptığı yaklaşık 29.000 başvurudan sadece 1.436'sı savcılıklarca soruşturulmaya değer bulunulmuştur (yaklaşık %5).¹¹²

¹⁰⁷ The Sussex Hate Crime Project, s. 34.

¹⁰⁸ The Leicester Hate Crime Project - Briefing Paper 4: Racist Hate Crime, Neil Chakraborti/Jon Garland/ Stevie-Jade Hardy, 2014, s. 12. <https://le.ac.uk/hate-studies/research/the-leicester-hate-crime-project/our-reports/briefing-papers>, Erişim Tarihi, 12.02.2024.

¹⁰⁹ OSCE, Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), Hate Crime Reporting: United States of America, 2018, <https://hatecrime.osce.org/united-states-america> Erişim Tarihi, 11.01.2024.

¹¹⁰ Gail Mason, "A Picture of Bias Crime in New South Wales", *Cosmopolitan Civil Societies*, 2019, C.11. S.1.s.47-66.

¹¹¹ Law Commission, 2020, s.157-158.

¹¹² Law Commission, 2020, s.160.

IV- NEFRET SÖYLEMİ, İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE AİHM YAKLAŞIMI

Nefret söylemlerinin yasaklanmasının temel amacı, bu söylemler sebebiyle belli grupların ayrımcılığa ve şiddete uğramasını önlemektir. Bu bağlamda, yasaklayıcı düzenlemeler toplumda kabul edilebilir davranışların sınırlarını tayin eder ve daha fazla sosyal uyum ve etkileşim sağlayarak düzenli bir toplumun yaratılmasına yardımcı olur.¹¹³ Aksi takdirde Parekh tarafından da belirtildiği üzere “Her şeyin söylenebildiği bir ortam, zamanla her şeyin yapılabildiği bir ortama dönüşür.”¹¹⁴

Nefret söylemleri ve ifade özgürlüğünün sınırları kapsamında,¹¹⁵ AİHM'e göre kural olarak, demokratik toplumlarda formaliteleri, koşulları, sınırlamaları veya müeyyideleri izlenen meşru amaçla orantılı olmak koşuluyla, hoşgörüsüzlüğe dayalı nefreti teşvik eden, yayan, kışkırtan, hatta meşru sayan her türlü ifadeye yaptırım uygulanması ve hatta bunların önlenmesi gerekli görülebilir.¹¹⁶ Bu bağlamda, AİHM, Sözleşmenin temel değerlerini hükümsüz kılan düşünce açıklamaları ve nefret söylemleri söz konusu olduğunda, Sözleşmenin 17. maddesinde düzenlenen “Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesinin ve kötüye kullanılmasının engellenmesi” maddesi gereğince, bu söylemleri hakkın kötüye kullanılması şeklinde değerlendirerek, Sözleşmenin sağladığı korumanın kapsamı dışında tutmakta ve yapılan başvuruları kabul edilemez bulmaktadır.¹¹⁷ Nefret söylemi olmakla birlikte, Sözleşmenin temel değerlerini hükümsüz kılmayan veya bu temel değerleri yok etmeye elverişli bulunmayan söylemleri ise Sözleşmenin 10. maddesinin ikinci fıkrasında düzenlenen “ifade özgürlüğünün sınırlanması” kapsamında

¹¹³ Jeremy Waldron, *The Harm in Hate Speech*, Harvard Univeristy Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2012, s. 64.

¹¹⁴ Bhikhu Parekh, *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*, (1st ed), Harvard Univeristy Press, Cambridge, Massachusetts, 2000, s. 314.

¹¹⁵ Bu konuda ayrıntılı tartışmalar için bkz. Cengiz Gül/Seher Çakan, “AİHM Kararları Işığında Nefret, Şiddet ve Müstehcen İçerikli Söylemler Bakımından İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması”, *ERÜHFD*, 2018, C. XIII, S. 1, s. 365-410; Hüseyin Göktepe, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Nefret Söylemi Ve Dine Hakaret”, *TAAD*, 2016, Yıl.7, S.25, s.169-211; Elif Çelik, “Nefret Söylemi İfade Özgürlüğünün Neresinde?”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2013, C. 4, S.2, s.205-240; Bleich, s.930, Küzeci, Law Commission, 2020, s.442-445.

¹¹⁶ *Erbakan v. Turkey*, (no. 59405/00), § 56, 6 July 2006.

¹¹⁷ *Seurot v. France*, (no.57383/00), decision on the admissibility, 18 May 2004.

değerlendirmektedir. Bu bağlamda, AİHM, bu tür nefret söylemlerine müdahale edilebileceğini, müdahalenin Sözleşmenin 10/2 maddesinde belirtilen meşru sınırlama amaçlarından biriyle ve kanunla yapılıp yapılmadığı, muhtemel sınırlamaların demokratik bir toplumun gerekleri ile orantılı olup olmadığı konusunda incelenebileceğini belirtmektedir.¹¹⁸ Bir başka deyişle, Sözleşmenin temel değerlerini hükümsüz kılan nefret söylemleri söz konusu olduğunda, bu söylemler sözleşmenin kapsamından tamamıyla hariç tutulmakta, sözleşmenin 35/3 maddesi uyarınca “açıkça dayanaktan yoksun” sayılarak reddedilmektedir. Diğer nefret söylemleri ise Sözleşmede öngörülen şekilde sınırlanıp sınırlanmadığı hususunda denetlenmektedir. Bu makalede AİHM’in ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesini uygun bulmadığı nefret söylemleri ayrıntılı olarak tartışılacak, ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilip, hukuka uygunluk denetimine tabi tutulan nefret söylemleri hakkında ise bazı örnekler verilecektir.¹¹⁹ Konunun önemine binaen futbol müsabakalarındaki nefret söylemleri ise ayrı bir başlık altında incelenecektir.

A. İfade Özgürlüğü Kapsamında Değerlendirilemeyecek Nefret Söylemleri

1. Demokratik düzene tehdit teşkil eden söylemler

Demokratik düzene tehdit teşkil eden, totaliter rejimlerden esinlenen ve bu düzenin yeniden inşa edilmesini amaçlayan söylemlere

¹¹⁸ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Madde 10:

“1. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, Devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir. 2. Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir.” https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf Erişim Tarihi,17.02.2024.

¹¹⁹ Ayrıntılar için bkz. European Court of Human Rights, Factsheet-Hate speech, 2023, file:///f:/nefret%20su%c3%a7u/fact%20sheet%20echr%20hate_speech_eng.pdf. Erişim Tarihi,17.02.2024.

dair başvurular söz konusu olduğunda, kural olarak, bu başvurular AİHM tarafından kabul edilemez ve dayanaktan yoksun bulunmaktadır. Nitekim AİHM'in kurulmasından önce Alman Komünist Partisi'nin Federal Almanya'ya karşı 1957 yılında Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nda açtığı davada, Komisyon tarafından kabul edilmezlik kararı verilmiştir.¹²⁰ Yine Avusturya'da Nasyonal Sosyalist Partinin fikirlerinden esinlenen ve bu yönde faaliyetlerde bulunan *Hans Jorg Schimanek* tarafından, hakkında Avusturya mahkemelerince verilen mahkumiyet hükmünün Sözleşmenin 6 ve 10. maddesini ihlal ettiği iddiasıyla açılan davada, AİHM, *Schimanek*'in Avusturya'da Nasyonal Sosyalist Grup liderlerinden olduğunu, Nasyonal Sosyalizmin demokrasi ve insan haklarını hükümsüz kılacak bir doktrine sahip olduğunu ve Sözleşmenin 17. maddesi gereğince Sözleşmede yer alan hak ve özgürlüklerin yok edilmesinin ve kötüye kullanılmasının mümkün olmadığını belirterek, Sözleşmenin 35/3 ve 35/4 maddeleri uyarınca başvuruyu "açıkça dayanaktan yoksun" sayarak, kabul edilemez bulmuştur.¹²¹

2. Irka dair nefret içeren söylemler

Irka dair nefret içeren söylemler, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu tarafından 1979 yılında verilen *Glimmerveen ve Hagenbeek*¹²² kararında tartışılmıştır. Bu karara konu olayda, Hollanda'da yaşayan biri muhasebeci diğeri garson olan ve siyasi faaliyette bulunan iki kişinin "Beyaz Hollanda Halkına" başlıklı broşürleri dağıtmak amacıyla ellerinde bulundurdukları, söz konusu broşürde, beyaz ve Hollandalı olmayan herkesin ülkeyi terk etmesi gerektiğinin ifade edildiği, Hollanda'nın çoğu Surinamlı ve Türk olan yabancıları misafir işçi adı altında gereğinden fazla misafir ettiği, bu kişilere artık ihtiyaç olmadığı, bu duruma bir son verilmesi gerektiği, "*Nederlandse Volks Unie*" adlı

¹²⁰ German Communist Party and Others v. Germany, (no. 250/57), 20 July 1957. Ayrıca benzer Avrupa İnsan Hakları Komisyonu kararları için bkz. B.H, M.W, H.P and G.K. v. Austria (no. 12774/87), decision of the Commission of 12 October 1989; Nachtmann v. Austria, (no. 36773/97) decision of the Commission of 9 September 1998.

¹²¹ Schimanek v. Austria, (no. 32307/96), decision of the Court on the admissibility, 1 February 2000.

¹²² Glimmerveen and Hagenbeek v. The Netherlands, (no. 8348/78, 8406/78), 11 October 1979.

partileri iş başına geçer geçmez, bu istenmeyen yabancıların tamamının sınır dışı edilmesini sağlayacakları şeklinde ibarelerin bulunduğu, bu ibareler nedeniyle 2 haftalık hapis cezasına çarptırıldıkları, bunun ifade özgürlüğüne aykırı olduğu iddiasıyla dava açtıkları görülmektedir. Komisyon kararında çoğu artık vatandaş olmuş yabancılara yönelik, beyaz ve Hollandalı olmayan herkesin vatandaş olup olmadığı, oturum izni olup olmadığına bakılmaksızın ülkeden gönderilecekleri şeklindeki ifadenin, Sözleşmenin 10. maddesinde düzenlenen ifade özgürlüğünün kötüye kullanılması niteliğinde olduğu, Sözleşmenin 10. maddesinin bir ırka yönelik ayrımcılık içeren fikirlerin yayılmasına müsaade etmediği, bu tür kötüye kullanımların önlenmesini öngören 17. madde bağlamında, başvurunun dayanaktan yoksun ve kabul edilemez olduğu kararı verilmiştir.

3. İnkarcılık ve saptırma içeren söylemler

Tarihsel gerçeklerin bilimsel yöntemlerin dışında inkarını ve saptırılmasını (*Negationism and revisionism*) içeren söylemlere dair başvurular da yine AİHM tarafından kabul edilemez ve dayanaktan yoksun bulunmaktadır. Bu konuya ilişkin en bilinen karar, Fransa'ya karşı açılan davada verilen *Garaudy*¹²³ kararıdır.¹²⁴ Bu kararda, Fransız yazar, siyasetçi ve filozof Roger Garaudy tarafından yazılan, İsrail devletinin kuruluşunda ve siyasetinin oluşumunda yatan gizemi anlatan "*Les mythes fondateurs de la politique israélienne*" adlı kitapta yer alan, Yahudilere yönelik nefreti kışkırtan, bunlara karşı işlenen insanlık suçlarını ve Yahudi Soykırımını (*Holocaust*) inkar eden ve hakaret içeren söylemlerin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışılmıştır. AİHM, bu kararda, bu kitapta anlatılanların önceden açık bir şekilde ortaya konmuş tarihsel gerçeklerin saptırılması niteliğinde olduğu, bilimsel veya tarihi bir araştırmaya vücut verme-

¹²³ Garaudy v. France, (no. 65831/01), 24 June 2003.

¹²⁴ Garaudy kararından önce, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun, Nasyonal Sosyalizm yönetimi altında toplama kamplarında yer alan gaz odalarında soykırım suçu işlendiğini inkâr eden bir makalenin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilemeyeceğine ilişkin Honsik, gaz odalarının kullanıldığı iddiasının uygun ve mümkün olmadığını ispatlama iddiasında olan bir süreli yayının ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilemeyeceğine ve dayanaktan yoksun olduğuna ilişkin Marais kararı da bulunmaktadır. Honsik v. Austria, (no. 25062/94), 18 October 1995; Marais v. France, (no. 31159/96), 24 June 1996.

diği, gerçek amacın Nasyonal Sosyalist sistemin yeniden inşası olduğu ve mağdurların tarihi gerçeği çarpıtmakla suçlandığı tespitinde bulunmuştur. Ardından bu söylemlerin, Sözleşmenin 10. maddesinde düzenlenen ifade özgürlüğünün kullanılmasına dayanamayacağına ve Sözleşmedeki hakların kötüye kullanılmasını önleyen 17. madde bağlamında, başvurunun dayanaktan yoksun ve kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.

Bu konuda diğer bir karar komedyen *Dieudonné M'Bala M'Bala* hakkında verilen karardır. Komedyen *Dieudonné M'Bala M'Bala*'nın şovunda, Yahudi soykırımına yönelik inkârcı ve sapırtmacı söylemleriyle bilinen ve bu sebeple hüküm giymiş Robert Faurisson'u sahneye davet ederek beraber gösteri yapmıştır. Ardından, gösteride kullandığı ifadeler sebebiyle cezalandırılmıştır. *Dieudonné M'Bala M'Bala* tarafından yapılan başvuru üzerine, AİHM, bu gösterinin sanatsal üretim kisvesi altında yapılmış, Yahudi Soykırımı'nın inkarını ve antisemitizmi destekleyen, Sözleşme değerlerine aykırı fikirlerin paylaşılmasını sağlayan bir platform olduğunu belirterek, Sözleşmenin ruhuna ve lafzına aykırı bulmuştur. Ardından, Sözleşme değerlerini yıkıcı bu tür söylemlerin cezalandırılmasının ifade özgürlüğünün ihlali sayılıp sayılmayacağına ilişkin başvuruyu, 17.madde bağlamında başvurunun dayanaktan yoksun ve kabul edilemez olduğunu belirterek reddetmiştir.¹²⁵

Konuyu benzer bir şekilde ele alan diğer bir karar, eski bir pis-kopos olan İngiliz vatandaşı *Richard Williamson* hakkında verilmiştir. *Richard Williamson* Almanya'da bir seminer sırasında İsveç SVT-1 Televizyonu'na verdiği mülakatta, Nazi yönetiminde, hiçbir gaz odasının bulunmadığına inandığını söylemiştir. Söz konusu mülakattın İsveç ve Alman televizyonlarında yayınlanması üzerine, Alman mahkemelerince 12.000 Euro para cezasına çarptırılmış ve bu cezaya karşı AİHM'e başvurmuştur. Söz konusu başvuru, AİHM tarafından bu söylemlerin Yahudilere karşı nefreti kışkırtan söylemler olduğu ve ifade özgürlüğü kapsamında ele alınamayacağı gerekçesiyle kabul

¹²⁵ M'bala M'bala v. France, (no. 25239/13), §§ 41, 42, 20 October 2015, <https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp#%22itemid%22:%22001-160358%22> Erişim Tarihi,17.02.2024.

edilemez bulunmuştur. Davacının söz konusu mülakatın İsveç televizyonuna verildiği, İsveç'te bu durumun suç olmadığı, kendisinin bu mülakatın Almanya'da yayınlanmasına yönelik bir iradesinin olmadığı yönündeki yetki itirazları, mülakatın bizatihi kendisinin Sözleşme ile uyumsuz olduğu ve Almanya'da yapıldığı gerekçesiyle kabul edilmemiştir.¹²⁶

4. Dini nefret içeren söylemler

Belli bir dine yönelik nefret söyleminin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilemeyeceği AIHM tarafından başta *Norwood* kararı olmak üzere birçok kararda açıklanmıştır. Bu karara konu olayda, İngiliz Ulusal Partisi (*British National Party, BNP*) üyesi olan Mark Anthony Norwood, partisi tarafından bastırılan ve 11 Eylül saldırılarında yıkılan ikiz kulelerin alevler içinde resmedildiği, İslam dinini sembolize eden ay ve yıldız üzerine çarpı işaretinin bulunduğu ve üzerinde "İslam İngiltere'den Dışarı- İngiliz Halkını Koruyun" şeklinde başlık bulunan afişi penceresine asmıştır. Afiş polis tarafından indirilip 1986 tarihli Kamu Düzeni Kanunu'nun 5. maddesi (Section 5 of the Public Order Act 1986) gereğince Norwood 300 Sterlin (GBP) para cezasına çarptırılmıştır. Mark Anthony Norwood tarafından İngiltere'ye karşı açılan davada, AIHM, belli bir dine karşı toplumsal saldırıları kışkırtan, bir dinin mensuplarının tamamını terör eylemleriyle ilişkilendiren, bir dine karşı nefreti körükleyen söylemlerin, Sözleşme ile açık bir şekilde bağdaşmadığını, Sözleşme ile öngörülen sosyal barış, hoşgörü ve ayrımcılık yapmama ilkelerine aykırı bulunduğunu belirterek, Sözleşmenin 17, 35/3 ve 35/4 maddeleri uyarınca başvuruyu "açıkça dayanaktan yoksun" sayarak kabul edilemez bulmuştur.¹²⁷

Yine AIHM'in *Belkacem* kararında, Belçika'da şeriat düzenini savunan radikal bir selefi organizasyonu olan "*Sharia4Belgium*" hareketinin lideri ve sözcüsü konumunda olan M. Fouad Belkacem'in, şeriat düzenini savunan, Müslümanları şiddete davet eden, Müslümanların

¹²⁶ *Williamson v. Germany*, (no. 64496/17), 08 January 2019, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-189777%22%5D%7D> Erişim Tarihi,17.02.2024.

¹²⁷ *Norwood v. The United Kingdom*, (no. 23131/03) 16 November 2004 <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-67632%22%5D%7D> Erişim Tarihi,17.02.2024.

Müslüman olmayanların üstesinden gelerek onlara bir ders vermesini ve Müslüman olmayanlara karşı savaşılmamasını isteyen açıklamaları, ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmeyerek nefret söylemi olarak kabul edilmiştir.¹²⁸

5. Etnik nefret içeren söylemler

Etnik nefret içeren söylemler, AİHM tarafından Sözleşme ile bağdaşmaz bulunmaktadır. Nitekim, Rusya’da yayın yapan bir gazetenin sahibi ve editörü konumunda olan, ırkçı, dini ve etnik nefrete alenen teşvik ve tahrik suçundan birçok kez hüküm giyen Pavel Ivanov tarafından Rusya’ya karşı açılan davada, Pavel Ivanov’un yazı dizilerinde yer alan, bir etnik grup olarak Yahudileri her türlü şer odağının kaynağı olarak gören ve Ruslara karşı girişilen tüm komplo teorilerini destekledikleri iddiasıyla tüm Yahudilerin sosyal hayattan dışlanması gerektiğini savunan açıklamaları, AİHM tarafından ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmemiştir. Mahkeme başvuruyu Sözleşme’nin 35/3 ve 35/4 maddeleri uyarınca “açıkça dayanaktan yoksun” sayarak kabul edilemez bulmuştur.¹²⁹

Daha önce de yine AİHM tarafından Polonya’da Polonya polisinin tüzüklerinde antisemitist söylemlere yer veren derneklerin açılmasına izin vermeyen yaklaşımı, Sözleşmeye uygun bulunmuş, bu tür tüzüklerin Sözleşmenin toplantı ve dernek kurma özgürlüğüne ilişkin 11. maddesinde belirtilen korumadan yararlanamayacağı ifade edilmiştir.¹³⁰

6. Şiddeti ve terörist faaliyetleri destekleyen söylemler

Şiddeti kışkırtan ve terörist faaliyetleri destekleyen söylemlerin sınırı, Danimarka Ceza Kanunu’na göre PKK’nın propagandasını yapması sebebiyle para cezasına çarptırılan ve yayın lisansı iptal edilen Roj Tv tarafından Danimarka aleyhine yapılan başvuruda tartışılmış-

¹²⁸ Belkacem v. Belgium, (no., 34367/14), decision as to the admissibility, 27 June 2017.

¹²⁹ Pavel Ivanov v. Russia, (no. 35222/04), decision as to the admissibility, 20 February 2007.

¹³⁰ W.P. and Others v. Poland, (no. 42264/98), decision as to the admissibility, 02 September 2004.

tır. Bu başvuruda AİHM, söz konusu televizyonun 2006-2010 yılları arası yayınlarında PKK'yı destekleyen yayınlar yaptığı, söz konusu yayınlarda terörist faaliyetlerin desteklendiğini, Sözleşme değerleriyle çatışan amaçlara hizmet eden bu tür yayınlar karşılığında uygulanan yaptırımların ifade özgürlüğünün ihlali sayılamayacağı, Sözleşmenin 17, 35/3 (a) ve 35/4 maddeleri uyarınca başvurunun “açıkça dayanak-tan yoksun” ve kabul edilemez olduğunu belirtmiştir.¹³¹

7. Farklı cinsel yönelimleri hedef alan şiddet ve nefreti kışkırtan söylemler

Farklı cinsel yönelimleri hedef alan şiddet ve nefreti kışkırtan söylemler, yine AİHM uygulamasında ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmemektedir. Bu husus Yunanistan'a karşı yapılan *Lenis* başvurusunda açık bir şekilde ortaya konmuştur. Yunan Parlamentosu'nda homoseksüeller arasındaki evliliğin yasallaşmasını sağlayacak düzenlemelerin tartışıldığı sırada, Yunanistan'daki Ortodoks Rum Kilisesinin Kalavrita ve Aigialeia bölgesindeki metropoliti (piskopos) olan Amvrosios-Athanasios Lenis tarafından, LGBT bireyleri insan olarak görmeyen, toplumdaki kir, ayak takımı (*the scum of society*) ve akıl hastaları olarak gören ve bu bireylere yönelik şiddeti teşvik eden yazılar yazılmıştır. Bu yazılar sebebiyle, Lenis 240 Euro para cezası ile 3 yıl süreyle ertelenen 7 aylık hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Bu cezaya karşı yapılan başvuruda, AİHM, öncelikle belli hayat tarzlarını ahlaki veya dini gerekçelerle eleştirmenin Sözleşmenin kapsamı dışında tutulmadığını vurgulamıştır. Ancak, hayat tarzına yönelik eleştirilerin LGBT bireylerin insan olmadığını iddia edecek kadar ileri götürülmesinin ve bu bireylere yönelik şiddetin teşvik edilmesinin, Sözleşmenin 10. maddesinde yer alan ifade özgürlüğünün gerçek amacından sapıtırılması olduğunu belirtmiştir.¹³² Mahkeme, insanların cinsel yönelim ayrımı yapılmaksızın onurunun korunmasının günümüz modern Avrupa toplumu için oldukça önemli olduğu, yazıların insanlar üzerinde etkisi olabilecek Rum Ortodoks Kilisesinin kıdemli bir üyesi tarafından yazıldığı, yazıların içerik olarak şiddeti teşvik edip LGBT bireyleri

¹³¹ Roj Tv A/S v. Denmark, (no 24683/14), decision as to the admissibility, 17 April 2018.

¹³² Lenis v. Greece, (no. 47833/20), § 53, 27 June 2023.

insani tüm değerlerden uzaklaştıran bir kategoriye soktuğu, internet aracılığıyla geniş bir kitleye ulaştığı gerekçesiyle, başvurunun Sözleşmenin 17. maddesi kapsamında kaldığını ve Sözleşmenin 10. maddesiyle korunan ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilemeyeceğini ve başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğunu belirtmiştir.¹³³

B. İfade Özgürlüğü Kapsamında Değerlendirilebilecek ve Hukuka Uygunluk Denetimine Tabi Tutulabilecek Nefret Söylemleri

1. Irka veya dine dayalı ayrımcılığı ve nefreti kışkırtan söylemler

Irka dayalı ayrımcılığı ve nefreti kışkırtan ancak ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilebilecek söylemlerin sınırları, AIHM tarafından Danimarka Radyosu'nda yayın yapan Jens Olaf Jersild¹³⁴ tarafından Danimarka'ya karşı yapılan başvuruda tartışılmıştır.¹³⁵ Jersild, daha önce haklarında Danimarka basınında yazılar çıkan ve kendisini "Yeşil Ceketliler" olarak adlandıran gençlerden oluşan grubun üç üyesiyle yaptığı röportajı radyoda yayınlamıştır. Yayın sırasında mülakata katılanlardan biri kendisine sorulan "Klu Klux Klan senin için ne ifade ediyor?" sorusuna verdiği yanıtta "Benim için çok şey ifade ediyor. Bence yaptıkları şey haklı. Bir zenci (*nigger*) insan değildir, hayvandır. Burada yaşayan Türkler, Yugoslavlar ve kendilerini her ne şekilde ifade ediyorlarsa, tüm yabancı işçiler için de bu durum böyledir" şeklinde bir yanıt vermiştir.¹³⁶ Bu sözler nedeniyle Jersild ve Radyonun Haber Dairesi Başkanı bu sözlerin söylenmesine yardım ve aracılık ettikleri gerekçesiyle 1000 ve 2000 Danimarka Kronu para ce-

¹³³ Lenis v. Greece, §§ 55-58.

¹³⁴ Jersild v. Denmark, (no.15890/89), 23 September 1994.

¹³⁵ Dini ayrımcılık ve nefrete ilişkin olarak ifade özgürlüğünün ihlal edilip edilmediği hususunda kabul edilebilir bulunan diğer başvurular kapsamında verilen AIHM kararları için bkz Féret v. Belgium, (no. 15615/07), 16 July 2009; Le Pen v. France, (no. 18788/09), 20 April 2010; Zemmour v. France, (no. 63539/19), 20 December 2022. Irk ayrımcılığı ve nefrete ilişkin olarak ifade özgürlüğünün ihlal edilip edilmediği hususunda kabul edilebilir bulunan başvurular kapsamında verilen AIHM kararları için bkz Perinçek v. Switzerland, (no.27510/08), 15 October 2015.

¹³⁶ Jersild v. Denmark, (no.15890/89), § 11.

zasına çarptırılmıştır. Grup üyeleri de para cezasına çarptırılmıştır.¹³⁷ Buna karşı yapılan başvuruda AİHM'in Büyük Dairesi, söz konusu "Yeşil Ceketliler" grubu üyelerinin söyledikleri sözlerin hakaret boyutunu aştığını ve Sözleşmenin 10. maddesi ve ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir.

Bununla beraber, Mahkemeye göre ister kurgulanmış ister kurgulanmamış olsun, mülakatlar basının kamu adına koruma ve muhafızlık görevini (*public watchdog*) yürütmesinde önemli bir araç olup gazetecilerin bir başkasının mülakat sırasında kullandığı ifadeler sebebiyle bu ifadelerin yayılmasına yardım ve aracılık etmek ile cezalandırılması, basının kamu yararına olan konularda yapacağı katkıyı ciddi bir biçimde engelleyecektir. Bu nedenle, güçlü ve zorlayıcı nedenler olmadığı sürece bu riske katlanılmamalıdır. Mevcut başvuruda, gazetecilerin çarptırıldığı para cezasının miktarı Mahkemeye göre, durumu değiştiremeyecek nitelikte olup neticede gazeteciler hüküm giymiştir.¹³⁸ Gazetecilerin amacı ırkçı söylemlerde bulunmak olmayıp daha önce de basına yansıyan ve kamuoyunca bilinen gençler arasında yaygın sosyal bir soruna, ırkçılık sorununa, dikkat çekmek ve ortaya koymaktır.¹³⁹ Dolayısıyla başkalarının şöhret ve haklarının korunması amacıyla gazetecilere verilen para cezası, gazetecilerin ifade özgürlüğüne yönelik orantısız ve demokratik toplumda gerekli olmayan bir müdahale teşkil etmektedir.¹⁴⁰

Dine dayalı ayrımcılığı ve nefreti kışkırtan ancak ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilebilecek söylemlerin sınırları ise *Soulas ve Diğerleri* başvurusunda AİHM tarafından tartışılmıştır. Bu başvuru, "Avrupa'nın kolonileştirilmesi" (*The colonisation of Europe*) başlıklı kitapta "Göç ve İslam hakkında gerçekler" (*Truthful remarks about immigration and Islam*) alt başlığı altında kullanılan ifadeler sebebiyle açılan ceza davalarında verilen 7.500 Euro'luk para cezasının ifade özgürlüğünün ihlali sayılıp sayılmayacağına ilişkindir. Bu davada, AİHM söz konusu kitap bölümünün, Kuzey ve Orta Afrika'daki Müslüman topluluklara karşı şiddeti ve nefreti kışkırttığını, kitapta kullanılan as-

¹³⁷ Jersild v. Denmark, § 14.

¹³⁸ Jersild v. Denmark, § 35.

¹³⁹ Jersild v. Denmark, § 33.

¹⁴⁰ Jersild v. Denmark, § 37.

keri terimlerin okuyucularda “baş düşman” olarak gösterilen bu topluluklara karşı reddetme ve düşmanlık hisleri uyandırmasının mümkün olduğunu belirtmiştir. Mahkeme, ilgili kitap bölümünde yazar tarafından önerilen Avrupa’nın etnik olarak yeniden fethi çözümünün okuyucular tarafından da paylaşılmasının hedeflendiğini, bu yüzden başvurular Gilles Soulas ve Guillaume Fayese’nin 7.500 Euro para cezası ödemesi şeklinde ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin, demokratik bir toplumda gerekli olduğunu ifade etmiştir. Mahkeme Sözleşmenin 10. maddesi anlamında ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine, ancak başvurular tarafından kitapta anlatılanların Sözleşme’nin 17. maddesinde belirtilen ifade özgürlüğünün kötüye kullanılması de-recesine de ulaşmadığına karar vermiştir.¹⁴¹

2. Şiddeti mazur gören ve düşmanlığa tahrik eden söylemler

Şiddeti mazur gören ve düşmanlığa tahrik eden söylemlerin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği AİHM tarafından *Sürek* kararında tartışılmıştır.¹⁴² “*Haberde, Yorumda Gerçek*” adlı haftalık bir derginin sahibi olan Kâmil Tekin Sürek, 30 Ağustos 1992 tarihinde dergisinde “*Silahlar Özgürlüğü Engellemez*”, “*Suç Bizim*” başlığıyla iki okuyucu mektubu yayımlamıştır. Mektuplarda Güneydoğu Anadolu’da o tarihte yapılan askeri operasyonları kınayan ifadeler sebebiyle, Kâmil Tekin Sürek mülga 765 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 312. maddesi gereğince halkı kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etmek ve 3713 sayılı ve 1991 tarihli Terörle Mücadele Kanunu’nun mülga 8. maddesi gereğince devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne karşı propaganda yapmak suçundan hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu konuda, AİHM’e göre, başvuran kendi görüşlerini yansıtmamış ise de, ayrılıkçı propaganda içeren, şiddete ve nefrete tahrik eden, gerilim yaratan ifadeleri yayımcı sıfatıyla gözden geçirmekle sorumlu ve yükümlüdür.¹⁴³ Mahkeme mektupların intikam çağrısı içerdiğini ve askeri yetkililerin isimlerine yer verdiğini ve bu kişileri şiddete uğrama tehlikesiyle baş başa bıraktığını,¹⁴⁴ bu nedenle başvurunun ifade özgürlüğü hakkına söz konusu mahkûmiyet

¹⁴¹ Soulas and Others v. France, (no. 15948/03), 10 July 2008.

¹⁴² Sürek v. Turkey (No. 1), (no. 26682/95), 8 July 1999.

¹⁴³ Sürek v. Turkey (No. 1), § 63.

¹⁴⁴ Sürek v. Turkey (No. 1), § 62.

kararıyla müdahale edilmesinin haklılığı hususunda tatmin edici bir gerekçenin sunulduğunu ve zorlayıcı sosyal/toplumsal bir ihtiyacın mevcut olduğunu, ifade özgürlüğüne yönelik bir ihlalin olmadığını belirtmiştir.¹⁴⁵

3. Devlet görevlilerine karşı hakaret içeren söylemler

Devlet görevlilerine hakaret içeren söylemlerin sınırları İspanya Kralı'na hakaret kapsamında İspanya'ya karşı verilen *Otegi Mondragon* kararında açıklanmıştır. Bask Bölgesi Ayrılıkçı Sol Kanadının (*Sozialista Abertzaleak*), Meclis Grup Sözcüsü olan Arnaldo Otegi Mondragon, Bask Bölgesi'nde yayın yapan günlük bir gazetenin (*Euskaldunon Egunkaria*) ETA örgütüyle bağlantılı olduğu gerekçesiyle basılması, baş editörünün ve yönetim kurulu üyelerinin de aralarında bulunduğu 10 yöneticisinin gözaltına alınması ve işkence görmesi sebebiyle bir basın toplantısı yapmıştır. Yaptığı basın toplantısı sırasında, aynı gün Bask Bölgesi Özerk Yönetimi Başkanı'nun İspanya Kralı ile beraber bir elektrik santrali açtığı ve resim çektiği ve bu hususu nasıl değerlendirdiği kendisine sorulduğunda "*Başkanın, ordunun ve polisin başı olan Kral ile birlikte bu santralin açılması sırasında birlikte resim çekirmesi utanç vericidir. Ordunun ve polisin başı olan, bir başka deyişle, ordu ve polis eliyle uyguladığı işkenceler ile krallığını devam ettiren bir kimse ile resim çektirilmesi ipler acısıdır*" şeklinde ifadeler kullanmış, neticede 1 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.¹⁴⁶ Bu hapis cezasına karşı AİHM'e yapılan başvuruda, AİHM, İspanyol Anayasası'na göre onuru korunması gereken Kral'a karşı tahrik edici ve hatta düşmanca sayılabilecek bir dil kullanıldığını, ancak açıklamada nefret söylemi sayılabilecek ya da şiddete teşvik ya da tahrik sayılabilecek bir ifadenin bulunmadığını belirtmiştir. Basın açıklaması sırasında sözlü yanıt veren politikacının, ifadesini düzeltmek, silmek veya başka ifadeler kullanmak olanağın da yoksun olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁷

Mahkemeye göre siyasi açıklamalar karşılığında hapis cezası verip vermemek hususunda taraf devletlerin takdir hakkı olmakla beraber,

¹⁴⁵ Sürek v. Turkey (No. 1), §§ 64-65. Benzer nitelikteki kararlar için bkz. Factsheet-Hate speech, 2023.

¹⁴⁶ Otegi Mondragon v. Spain, (no.2034/07), § 10, 15 March 2011.

¹⁴⁷ Otegi Mondragon v. Spain, (no.2034/07), § 54.

bu takdir hakkının kullanılması, ancak başkalarının haklarının ciddi bir şekilde zarar gördüğü nefret söylemi ve şiddete teşvik gibi durumlarda ifade özgürlüğünün kısıtlanması ile bağdaştırılabilir.¹⁴⁸

Bu nedenle başvuranın ifade özgürlüğüne, söz konusu mahkûmiyet kararıyla müdahale edilmesinin haklılığı hususunda tatmin edici bir gerekçenin sunulmadığını ve sınırlamanın gerekli olmadığını, ifade özgürlüğünün ihlal edildiğini belirtmiştir.¹⁴⁹

4. Bayrağa karşı hakaret içeren söylemler

Bayrağa yönelik hakaret içeren söylemlerin ifade özgürlüğü kapsamında nasıl değerlendirileceği, İspanya'ya ilişkin olarak verilen *Fragoso Dacosta* kararında tartışılmıştır.¹⁵⁰

Fragoso Dacosta İspanya'nın Ferrol şehrinde bulunan askeri birimde yer alan cephanelikte temizlik işçisi olarak çalışan işçilerin sendika temsilcisidir. İşçilerin maaşlarının ödenmemesi sebebiyle işçiler ve sendika temsilcileri tarafından, askeri üs bölgesinde günlük gösteri yapılmış, gösteriler günlük yapılan bayrak törenine denk gelmiştir. Gösteriler sırasında "Faturalar bayrakla ödenmez!" şeklinde slogan atılmış, ıslık çalınmış, gürültü yapılmıştır. Bunun üzerine, üs komutanı sendika yönetimine bir mektup göndermiş, aralarında davacı sendika temsilcisinin de bulunduğu yöneticilerle bir toplantı yapmış, bayrak töreni sırasında gösterilerin yumuşatılmasını ve sessiz olunmasını istemiştir. 2 gün sonra sabah yapılan bayrak töreni sırasında *Dacosta* mikrofonu eline alıp bayrağa yönelik kullandığı sinkaflı küfürlerin ardından, "alın size bayrak töreni için sessizlik, bu bayrağı yakmak lazım" şeklinde ifadeler kullanmış ve bayrağa hakareten 1.260 Euro para cezasına çarptırılmıştır.

Bu cezaya karşı yapılan başvuruda AİHM, kullanılan dilin tahrik edici olduğunu, ancak açıklamada nefret söylemi sayılabilecek ya da şiddete teşvik ya da tahrik sayılabilecek bir ifadenin bulunmadığını, açıklamanın zarar verici sonuçlara neden olabilecek geçmişte yatan siyasi veya sosyal bir gerilimden kaynaklanmadığını, kullanılan söz-

¹⁴⁸ Otegi Mondragon v. Spain, § 59.

¹⁴⁹ Otegi Mondragon v. Spain, §§ 61-62.

¹⁵⁰ Fragoso Dacosta v. Spain, (no. 27926/21), 8 June 2023

lerin ardından bir gerginlik veya düzensizliğin baş göstermediğini, üs komutanı tarafından istenen sesliğe karşı bir tepki olarak geliştiğini,¹⁵¹ başvuranın 1.260 Euro'luk para cezasını ödememesi halinde hapis cezası tehlikesiyle yüz yüze kalacağı göz önüne alındığında, verilen cezanın ağırlığının işlenen fiilin ağırlığı ile orantılı olmadığını ve bunu aştığını,¹⁵² başvuranın ifade özgürlüğüne söz konusu mahkûmiyet kararıyla müdahale edilmesinin haklılığı hususunda tatmin edici bir gerekçenin sunulmadığını, ifade özgürlüğünün ihlal edildiğini belirtmiştir

5. Homofobik söylemler

AIHM belli bir gruba cinsel yönelimleri sebebiyle yöneltilen ayırıcı ve nefret içeren ifadelerin ırk, din ve köken ayrımcılığı kadar ciddiye alınması gereken bir husus olduğunu belirtmektedir. Homofobik ifadeler söz konusu olduğunda AIHM, homoseksüelleri bir grup olarak tahkir eden, küçük gören, aşağılayan söylemlere ilişkin yaklaşımını, İsveç'e karşı yapılan *Vejdeland ve diğerleri*¹⁵³ başvurusunda belirtmiştir. İsveç'te kendilerini Milli Gençlik olarak adlandıran bir grubun üyeleri olan *Tor Fredrik Vejdeland* ve üç diğer arkadaşı tarafından, bir ortaokulda öğrencilerin dolaplarının içine ve üzerine yaklaşık 100 kadar el ilan bırakılmış, el ilanında, homoseksüelliği aşağılayan ifadeler yer verilmiş, homoseksüelliğin şeytani bir cinsel yönelim olduğu ve toplumun esasları üzerinde ahlaki yıkıcı etkilerinin olduğu, HIV ve AIDS hastalıklarının doğmasına sebebiyet verdiği belirtilmiştir. Okul müdürünün müdahalesi üzerine gençler okulu terk etmiştir. Gençler her ne kadar homoseksüelleri bir grup olarak aşağılama niyetlerinin olmadığını, niyetlerinin İsveç okullarında homoseksüellik konusunda takınan mevcut tavrın objektifliği konusunda bir tartışma başlatmak olduğunu iddia etmelerine rağmen, yapılan yargılama neticesinde 200 ile 2.000 Euro arasında değişen para cezasına çarptırılmışlardır.

AIHM el ilanında yer alan ifadelerin, gençlerin iddia ettikleri amaç ile bağdaştırılmayacak derecede aşağılayıcı olduğunu, nefrete doğrudan davet eden bir içeriğe sahip olmasa da önyargıya dayalı iddialar

¹⁵¹ Fragoso Dacosta v. Spain, §§ 29-31.

¹⁵² Fragoso Dacosta v. Spain § 33.

¹⁵³ Vejdeland and Others v. Sweden, (no.1813/07), 9 February 2012.

olduğunu,¹⁵⁴ ortaokul çocuklarının yönlendirmeye elverişli bir yaşta olduklarını ve çocuklara bu yönlendirmenin katılmama veya yer almama yönünde irade beyan edemeyecekleri okul ortamında gerçekleştiğini belirtmiştir.¹⁵⁵ Bununla beraber, AİHM, nefrete teşvik ya da tahrik eden söylemlerin, mutlaka şiddet içeren ya da başka bir suç teşkil eden fiile davetiye çıkaran bir içeriğe sahip olmasının gerekli olmadığını, belli gruplara yönelik hakaret içeren veya alay konusu edilen söylemlerin de taraf devletlerce kendilerine tanınan takdir hakkına uygun olarak ırkçı bulunmasının ve sınırlandırılmasının mümkün olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁶ Bu nedenle, başvuranların ifade özgürlüğüne hakkına söz konusu mahkûmiyet kararıyla müdahale edilmesinin haklılığı hususunda tatmin edici bir gerekçenin sunulduğunu, zorlayıcı sosyal/toplumsal bir ihtiyacın mevcut olduğunu, ifade özgürlüğüne yönelik bir ihlalin olmadığını belirtmiştir.¹⁵⁷

V- FUTBOL MÜSABAKALARINDA NEFRET SÖYLEMLERİ

Futbol müsabakalarında yapılan çirkin ve ırkçı tezahüratlar nefret söylemi kapsamında ele alınmakta olup bu konuda futbolun beşiği sayılan İngiltere’de uygulanan kuralların öncelikli olarak açıklanması önem arz etmektedir. İngiliz Futbol Suçları Kanunu’nun (*the Football (Offences) Act 1991*) 3 (1) maddesinde, *belirlenmiş* bir futbol müsabakası sırasında ahlaka aykırı ya da ırkçı nitelikte tezahüratta bulunmanın ya da tezahüratta yer almanın suç olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁸

Aynı Kanun’un 1 (2) maddesine göre, müsabakanın başlangıcından 2 saat öncesinden ya da başlaması gereken saatten 2 saat öncesinden, müsabakanın bitim saatinden 1 saat sonrasına kadar, yapılan eylemler müsabaka sırasında yapılmış sayılır. Müsabakanın belli bir gün ve saatte yapılacağı planlanmış ve ilan edilmiş olmasına rağmen, müsabakanın bu saatte oynanmaması halinde, ilan edilen başlama zamanının 2 saat öncesinden 1 saat sonrasına kadar, geçen sürede gerçekleşen eylemler yine müsabaka sırasında yapılmış sayılır.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Vejdeland and Others v. Sweden, §§ 54, 57.

¹⁵⁵ Vejdeland and Others v. Sweden, § 56.

¹⁵⁶ Vejdeland and Others v. Sweden, § 55.

¹⁵⁷ Vejdeland and Others v. Sweden. § 59.

¹⁵⁸ The Football (Offences) Act 1991, Section 3 (1).

¹⁵⁹ The Football (Offences) Act 1991, Section 1 (2).

Kanun'un 3 (2) (a) maddesine göre, “tezahürat” tek başına veya diğerleriyle birlikte koro halinde *tekrarlanan* söz veya çıkarılan ses olarak kabul edilmekte,¹⁶⁰ aynı Kanun'un 3 (2) (b) maddesinde ise bir kimse- nin rengi, ırkı, vatandaşlığı da dahil olmak üzere milliyeti, etnik veya ulusal kökeni sebebiyle maruz kaldığı tehdit, istismar ya da hakaret içeren veya barındıran tezahürat “ırkçı tezahürat” olarak nitelendirilmektedir.¹⁶¹

Görüldüğü üzere Kanun, bir kimseye yönelik tüm ayrılıkçı ve nefret içeren söylemleri kapsamına almamıştır. Örneğin homoseksüel oyunculara karşı cinsel yönelimleri sebebiyle yapılan tezahüratlar Kanunun kapsamının dışındadır. Yine bir şeyin tezahürat olarak nitelendirilebilmesi için söylenen sözün veya çıkarılan sesin tekrarlanması gerekir. Tekrarlanmayan söz veya ses Kanunun kapsamının dışındadır.¹⁶²

Kanun'un 1 (1) maddesine göre eylemin “*tayin edilmiş/belirlenmiş (designated)*” bir futbol müsabakası sırasında gerçekleşmesi gerekir.¹⁶³ Rugby veya kriket karşılaşmaları kapsama dahil olmadığı gibi maçın stadyum dışında bir yerden izlenmesi halinde, yapılan tezahürat da Futbol Suçları Kanunu'nun kapsamına dahil değildir.¹⁶⁴ Ancak bunların *Public Order Act* kapsamında değerlendirilip cezalandırılması mümkündür. Nihayetinde eylemin müsabaka esnasında kabul edilen zaman dilimi içinde ve müsabaka oyun alanında yapılması gerekir. Müsabaka sebebiyle ve müsabaka alanı çevresinde, müsabaka alanına girerken, ayrılırken, ya da müsabaka için seyahat ederken yapılan

¹⁶⁰ The Football (Offences) Act 1991, Section 3 (2) (a).

¹⁶¹ The Football (Offences) Act 1991, Section 3 (2) (b)

¹⁶² Law Commission, 2020, s.491; Law Commission 2021, s.498.

¹⁶³ İngiliz Futbol Ligi (Football League), İngiliz Futbol Federasyonu (the Football Association, FA), İngiltere Premier Ligi (Premier League), ya da Ulusal Ligi (National League) üyesi bir takımın müsabakaları kapsamında yer alan bir müsabaka tayin edilmiş müsabakadır. İngiliz takımlarıyla diğer ülke takımları arasında veya İngiliz milli takımı ile diğer ülke milli takımları arasında İngiltere veya Galler'de oynanan maçlar da ilan edilmiş müsabaka kapsamında yer alır. İngiliz Futbol Ligi, (Football League) İngiltere Premier Ligi (Premier League) kapsamında yer alan takımların sahalari dışında oynanan maçlar İngiltere Federasyon Kupası maçı kapsamında oynanmadığı sürece Kanunun kapsamının dışındadır. Law Commission, 2020, s.491.

¹⁶⁴ Law Commission, 2020, s.493; Law Commission, 2021, s.506-507.

tezahüratlar bu Kanunun kapsamının dışındadır. Müsabaka sebebiyle ve müsabaka alanı çevresinde müsabaka alanına girerken, ayrılırken, ya da müsabaka için seyahat ederken yapılan tezahüratlar Futbol İzleyicileri Kanunu (*the Football Spectators Act 1989*) kapsamında verilecek yasaklama kararlarına tabidir.¹⁶⁵ Irkçı tezahürat karşılığında Futbol Suçları Kanunu'nun (*the Football (Offences) Act 1991*), 5.maddesi gereğince 1.000 Sterlin (GBP) para cezası (*Level 3 fine*) verilmekte olup ayrıca mahkeme tarafından Futbol İzleyicileri Kanunu kapsamında maçlara girmekten yoksun bırakılma şeklinde hak yoksunluklarına da hükmedilebilmektedir.¹⁶⁶

İngiliz Yüksek Mahkemesi (*the High Court*) bununla beraber bir tezahüratın ırkçı sayılabilmesi için aşağılayıcı, küçük düşürücü, hakaret içeren sözlerin söylenmesinin yeterli olduğuna, sözlerin muhatabı olan kişinin tezahüratı duymasının, tezahürat sırasında tezahürat yapıldığı yerde bulunmasının ya da tezahürattan olumsuz etkilenmesinin ise gerekli olmadığına karar vermiştir.¹⁶⁷

Futbol müsabakalarında yapılan bir tezahüratın hangi hallerde ırkçı sayılacağı ve ifade özgürlüğünün sınırları, AİHM tarafından verilen *Šimunić v. Croatia*¹⁶⁸ kararında da ele alınmıştır. Bu davaya konu olayda, 19 Kasım 2013 tarihinde Hırvatistan ve İzlanda Milli takımları arasında oynanan maçta, maç sonrası Hırvat futbolcu Josip Šimunić, stadyumun ortasında mikrofonu eline alarak seyircilere doğru 4 kez "vatan için" (*For home*) şeklinde bağırarak, seyirciler de kendisine "hazır" (*ready*) şeklinde yanıt vermiştir. Bu şekilde gerçekleşen tezahürat nedeniyle, Zagreb mahkemelerince Simunic önce 5.000 ardından 25.000 Hırvat Kuna (yaklaşık 3.300 Euro) para cezasına çarptırılmıştır. AİHM, bu olaya ilişkin olarak, bu selamla şeklinin esas olarak Hırvatistan'ın faşist ve aşırı milliyetçi hareketlerinden olan Ustaşa hareketine (*Ustaše, Ustashe movement*) ait olduğunu ve ayrıca Totaliter Bağımsız Hırvatistan Devleti tarafından da kullanıldığının ortaya konduğunu, ırkçı bir nitelik içerdiğini, Hırvat olmayan farklı din, ırk

¹⁶⁵ Law Commission, 2020, s.491, para.19.7.

¹⁶⁶ The Football (Offences) Act 1991, Section 5; Law Commission, 2020, s.491, para.19.8.

¹⁶⁷ DPP v Stoke-on-Trent Magistrates Court [2003] EWHC 1593 (Admin); Law Commission, 2021 s.499.

¹⁶⁸ Šimunić v. Croatia, (no.20373/17), 22 January 2019.

ve etnik kökenden gelenlere karşı nefreti dışı vurduğunu,¹⁶⁹ toplumda rol model olması gereken futbolcunun bu davranışının seyirciler üzerindeki olumsuz ve tahrik edici etkisinin farkında olması gerektiğini,¹⁷⁰ başvuranın ifade özgürlüğü hakkı ile toplumda hoşgörünün ve karşılıklı saygının desteklenmesine yönelik kamu yararı arasında denge gözetilmesi noktasında, taraf devletin kendisine tanınan takdir yetkisini spor karşılaşmalarında ırkçılığın önlenmesi amacıyla ölçülü olarak kullandığını¹⁷¹ belirterek başvuranın ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar vermiştir.

Avrupa Futbol Federasyonları Birliği'nin (UEFA) bu konudaki uygulamasına bakıldığında, nefret söylemi kapsamında UEFA tarafından futbol taraftarlarına, kulüp yöneticilerine ve futbolculara uygulanabilecek yaptırımlara ilişkin olarak ırkçılığın önlenmesi odaklı katı bir tutum sergilenmekte olup diğer ayırt edici özellikler bakımından aynı şeyi söylemek mümkün değildir. UEFA'nın Asayiş ve Güvenlik Tüzüğü'nün¹⁷² tahkir edici davranışlar ve ırkçılığa ilişkin 45.maddesi ve bu maddenin uygulanmasına ilişkin ek kararları¹⁷³ gereğince, müsabakaya ev sahipliği yapan organizatör ülke, müsabakanın polis amiri ve müsabakanın emniyet ve güvenliğinden sorumlu saha komiseriyle beraber, stadyumun içinde ya da yakın çevresinde seyircilerin oyunculara veya rakip taraftarlara yönelik kabul edilemez düzeyde tahrik edici sözler söylemesini, ırkçı davranışlarda bulunmasını, kışkırtıcı pankartların ya da bayrakların kullanılmasını engellemeli, provokatif eylemleri önlemelidir.¹⁷⁴ Böyle bir davranışta maçın organizatörü, maçın polis amiri ve maçın emniyet ve güvenliğinden sorumlu saha komiseri olaya anons yaptırarak müdahale etmeli ve tahrik edici malzeme veya unsurlar kaldırılmalıdır. Güvenlik görevlileri ırkçı hakaretler de dâhil olmak üzere her türlü ciddi nitelikte asayışı bozan eylemi

¹⁶⁹ *Šimunić v. Croatia*, § 44.

¹⁷⁰ *Šimunić v. Croatia*, § 45.

¹⁷¹ *Šimunić v. Croatia* §§ 48-49.

¹⁷² UEFA Safety and Security Regulations, <https://documents.uefa.com/r/UPE0QDp~FJso7vSx8slqLQ/tf~PfqXJUJO7qddL~mr52w> Erişim Tarihi, 17.02.2024.

¹⁷³ UEFA Safety and Security Regulations, ANNEX, A, B, C. Erişim Tarihi. 17.02.2024.

¹⁷⁴ UEFA Safety and Security Regulations, Article 45. <https://documents.uefa.com/r/UPE0QDp~FJso7vSx8slqLQ/tf~PfqXJUJO7qddL~mr52w>. Erişim Tarihi. 17.02.2024.

polise bildirmeli, böylece polisin karar vermesi durumunda ilgilinin stadyumdan uzaklaştırılması sağlanmalıdır.

Bunun haricinde, stadyum içinde ırkçı davranışlara karşı “Müsabaka Yetkilileri Tarafından ırkçı Davranışlara Karşı Uyulması Gereken Kural ve Usullere Dair Genelge”¹⁷⁵ ve “İrkçılığa Karşı Birleşik Avrupa Futbolu Kararı”nın¹⁷⁶ 6. maddesi gereğince, maçın hakeminin bizzat, dördüncü hakem veya UEFA delegesi aracılığıyla ırkçı bir tezahürat, hakaret, bağırış veya pankartın farkına varmasının ardından, güçlü ve gür bir düzeye ulaştığını düşündüğü tezahürat nedeniyle üç aşamalı bir usul izlemesi gerekmektedir. Bu durumda, hakem önce maçı durdurmalı ve tezahüratın durdurulması için tüm takımların dilinde anons yaptırmalıdır. Anonsun yapılmasını müteakip hakem maçı yeniden başlatmalıdır. Tezahürat kesilmez ise maçı 5 ya da 10 dakikalık makul bir süre için tekrar durdurmalı ve takımları soyunma odasına göndermelidir. UEFA maç gözlemcileri ve dördüncü hakemle birlikte yeni bir anons yapıp tezahüratın kesilmesi tekrar istenmelidir. Anonsta tezahüratın kesilmemesi halinde maçın iptal edileceği ihtar edilmelidir. Bu aşamada maçın tekrar başlatılıp başlatılmayacağı tartışılmalı maçın devamına karar verilir ise takımlar tekrar sahaya davet edilmelidir. Maçın ikinci kez başlamasının ardından tezahürat durmaz ise hakemin maçı iptal etmesi zorunludur. İrkçılığa Karşı Birleşik Avrupa Futbolu Kararı’nın 7. maddesi gereğince ırkçı eylemden sorumlu bulunan oyuncu veya takım görevlisi en az 10 maç süreyle cezaya çarptırılır, ırkçı eylemden sorumlu bulunan kulüp yöneticileri de aynı süreyle hak mahrumiyeti cezasına çarptırılır. Aynı kararın 8. maddesi gereğince, ırkçı tezahüratta bulunan futbol seyircisine karşı, ilk etapta stadyumun ırkçı tezahürattan sorumlu kesiminin seyirciye kapatılması, eylemin ikinci kez tekrarı halinde tüm stadyumun kapatılması ve sorumlu takımın para cezasına çarptırılması yoluna gidilir. Ayrıca ırkçı tezahüratta bulunan seyirciler maçlardan men edilir.

¹⁷⁵ Annex C- Guidelines for Match Officials in cases of Racist Behaviour in Football Stadiums (Article 45.05b) https://documents.uefa.com/r/UPE0QDp~FJso7vSx8slqLQ/lkexux0yxh_1NT7TWES1Ww. Erişim Tarihi. 17.02.2024.

¹⁷⁶ Annex B- European Football United Against Racism Resolution (Article 45.05a) <https://documents.uefa.com/r/UPE0QDp~FJso7vSx8slqLQ/3yPwPLlrIhPkb1vGvYaxXA> Erişim Tarihi. 17.02.2024.

Türkiye’de ise Türkiye Futbol Federasyonu Futbol Disiplin Talimatı’nın¹⁷⁷ “Ayrımcılık ve İdeolojik Propaganda” başlıklı 42. maddesi gereğince müsabaka öncesinde, esnasında ve sonrasında her türlü ideolojik propaganda yapmak yasaktır. Bu yasağa uyulmaması halinde, ırk, dil, din, etnik köken ayrımcılığı veya herhangi bir şekilde ayrımcılık yaparak insanlık onurunu zedeleyen, futbolculara 4 ila 8 müsabakadan men cezası, kulüp yöneticilerine ise 45 ila 90 gün hak mahrumiyeti cezası ve miktarı liglere göre değişen para cezaları verilir. Aynı eylem nedeniyle görevlilere ve diğer kişilere ise 4 ila 8 müsabakada soyunma odasına ve yedek kulübesine giriş yasağı veya 30 ila 60 gün arasında hak mahrumiyeti cezası verilir. Bunun yanında, fiilin takım tarafları tarafından işlenmesi halinde de kulüp aleyhine para cezasına hükmedilmektedir. Aynı talimatın “Çirkin ve Kötü Tezahürat” başlıklı 53. maddesinin sekizinci fıkrasında “etnik veya bölgesel ayrımcılık içeren ya da herhangi bir takımın mensuplarını veya taraftarlarını suç failleri veya suç örgütleriyle özdeşleştirecek şekilde” toplu olarak tezahürat yapılmasına karşı yaptırımlar öngörölmüş olup yaptırımın uygulanması için tezahüratın süreklilik göstermesi şartının aranmayacağı belirtilmiştir.

TFF’nin Futbol Disiplin Talimatı’ndan ayrı olarak, 31. 03. 2011 tarih ve 6022 sayılı “Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun” un 14. maddesinin ikinci fıkrasında, “spor alanlarında toplum kesimlerini din, dil, ırk, etnik köken, cinsiyet veya mezhep farkı gözeterek hakaret oluşturan söz ve davranışlarda bulunanların, fiil daha ağır cezayı gerektiren başka bir suç oluşturmadığı takdirde, bir yıldan üç yıla hapis cezası ile cezalandırılacağı” hükmü, üçüncü fıkrasında ise bu suçun “yazılı pankart taşınması veya asılması ya da duvarlara yazı yazılması suretiyle işlenmesi halinde”, verilecek cezanın yarı oranında artırılacağı hükmü de bulunmaktadır.

Buraya kadar aktardıklarımızdan da anlaşılacağı üzere, UEFA’nın konuya ilişkin düzenlemelerinin ırkçılıkla mücadele, Türkiye Futbol Federasyonu’nun Disiplin Talimatıyla Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanunu’nda yer alan düzenlemelerin ise ayrımcılıkla mücadele etme amacıyla konuyu ele aldığı, her iki düzenlemenin

¹⁷⁷ <https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/TALIMATLAR/Futbol-Disciplin-Talimati.pdf> Erişim Tarihi: 17.02.2024.

de kısmi olduğu ve nefret söylemlerinin tüm türlerini kapsamadığı görülmektedir.

VI- TÜRK CEZA KANUNU'NDA NEFRET SUÇU

Nefret suçları kapsamında TCK'nın 122. maddesinde "nefret ve ayrımcılık" suçu başlığı altında düzenlenen suç, 1 Haziran 2005 tarihinde mevzuatımıza ilk defa "ayırıcılık" suçu olarak girmiş, ardından 2.3.2014 tarih ve 6529 sayılı "Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun" 15. maddesiyle "nefret ve ayrımcılık" suçu şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Ancak ülkemizde işlenen nefret suçlarının tarihi 2005 yılının öncesine dayanmaktadır. 6-7 Eylül olayları (1955), Maraş olayları (1978), Malatya olayları (1978), İstanbul Üniversitesi Beyazıt kampüsü önünde öğrencilerin üzerine bomba atılması (1978), Sivas katliamı (1993), Gazi olayları (1995), Hrant Dink cinayeti (2006), Zirve yayınevi katliamı (2007), Rahip Santoro Cinayeti (2006), Manisa Selendi'de Roman vatandaşlara yapılan saldırılar (2010) günümüze kadar işlenen nefret suçlarına örnek olarak sayılabilir.¹⁷⁸ Bu makalede, nefret suçu ve söylemi kavramları ağırlıklı olarak tartışıldığından, Türk Ceza Kanunu'nda yer alan düzenlemenin belli hürriyetlerin kullanılmasında ayrımcılık yapılmasını engellemeye yönelik boyutu kısmen ele alınacaktır. Yine suçun hukuki konusu, fail ve mağdur kavramları ayrıntılı olarak yukarıda ele alındığından, Türk Hukuku bakımından özellik arz eden hususlar aşağıda tartışılacaktır.

A. Suçun Unsurları

1. Maddi unsurlar

a. Fail ve mağdur

Suçun faili ancak gerçek kişiler olabilir. Nefret suçunun 12 Mayıs 2003 tarihli Hükümet Tasarısının 170. maddesinde¹⁷⁹ yer alan şekilde,

¹⁷⁸ Bulut, s.140.

¹⁷⁹ Ayrımcılık

Madde 170. Kişiler arasında köken, cinsiyet, aile durumu, örf ve âdet, siyasal düşünce, felsefi inanç, sendika, bir etnik gruba mensupluk, ırk, din, mezhep nedeni ile ayırım yaparak:

tüzel kişilerin suçun hem faili hem de mağduru olabileceği esası benimsenmiş iken, kanunlaşan 122. maddede suçun fail ve mağdurunun sadece gerçek kişiler olabileceği belirtilmiştir.¹⁸⁰ Kanımızca 122. maddenin gerek 6529 sayılı Kanun'un 15. maddesiyle değiştirilmeden önceki halinde, gerekse mevcut halinde "bir kişinin işe alınmasını" nefret nedeniyle engelleme kapsamında, işverenlerin çoğunun aynı zamanda tüzel kişi olduğu gerçeğinin ve dolayısıyla suçun bu halinin tüzel kişiler tarafından da işlenebileceği hususunun göz önünde bulundurulmaması isabetli olmamıştır. Bir kişinin işe alınmasını nefret nedeniyle engelleyen tüzel kişilerin güvenlik tedbirine tabi tutulacağı şeklinde bir düzenlemenin kanunda yer alması daha isabetli olurdu.¹⁸¹ Yine suçun failinin, mağdur ile ayırt edici özellikleri bakımından aynı gruptan olmaması gerektiği ileri sürülmektedir.¹⁸² Malkoç'un da belirttiği gibi,

1) Bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya bir hizmetin icrasını veya hizmetten yararlanılmasını engelleyen veya kişinin işe alınmasını veya alınmamasını yukarıda sayılan hâllerden birine bağlayan,

2) Besin maddelerini vermeyen veya kamuya arz edilmiş bir hizmeti yapmayı reddeden,

3) Kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını engelleyen kimse hakkında altı aydan bir yıla kadar hapis veya yediyüzzellimilyon liradan ikimilyar liraya kadar ağır para cezası verilir.

Bu maddede yazılı suçlar tüzel kişiler aleyhine işlendiğinde de aynı cezalar uygulanır.

Tüzel kişiler de bu maddede yazılı suçlardan dolayı sorumludurlar.

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/Tutanak/TBMM/d22/c059/tbmm22059119ss0664.pdf> Erişim Tarihi: 17.02.2024.

180 Ayırmıcılık

Madde 122. (1) Kişiler arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yaparak;

a) Bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya bir hizmetin icrasını veya hizmetten yararlanılmasını engelleyen veya kişinin işe alınmasını veya alınmamasını yukarıda sayılan hâllerden birine bağlayan,

b) Besin maddelerini vermeyen veya kamuya arz edilmiş bir hizmeti yapmayı reddeden,

c) Kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını engelleyen,

Kimse hakkında altı aydan bir yıla kadar hapis veya adli para cezası verilir.

181 Aynı yönde bkz. Burcu Demren Dönmez, "Ayırmıcılık Suçu", *TBB Dergisi*, 2012, S.102, s.9-58, s.47, aynı yönde Köksal Bayraktar, "Nefret ve Ayırmıcılık Suçu", *YÜHFD*, 2016, Cilt: XIII, S.1, s.55-81, s.72; Erdener Yurtcan, *Ayırmıcılık ve Nefret, Yargıtay Kararları Işığında Hürriyete Karşı Suçlar*, 4. baskı., İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2014, s. 178.

182 Özbek/Doğan/Bacaksız, s. 491.

kadının kadına karşı işlenen ayrımcılık suçunun faili sayılmaması, bir melezin başka bir gruba karşı işlenen ayrımcılık suçunun faili sayılmaması gibi kanunda öngörülme-yen sonuçlara neden olabileceğinden, kanımızca da bu görüşe katılmak mümkün değildir.¹⁸³

b. Fiil

“Nefret ve ayrımcılık” başlığı altında mevcut 122. maddede suçun maddi unsurunu oluşturan hareketler dört bent altında seçimlik olarak belirtilmiştir. Failin maddede belirtilen hareketlerden yalnızca birini gerçekleştirmesi yeterlidir.¹⁸⁴ Buna göre:

- “1) Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle;
- a) Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini,
- b) Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını,
- c) Bir kişinin işe alınmasını,
- d) Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını, engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

Mevcut 122. madde ile TCK’da hukuken korunma altına alınan ayırt edici özelliklere ilişkin olarak sınırlı bir düzenleme yapılmıştır. Bu bağlamda, Türk Ceza Kanunu’nun 3. maddesinde ceza kanununun uygulanması sırasında adalet ve kanun önünde eşit muamele yapılmasını sağlamak amacıyla, ayrımcılığa konu edilmesi engellenen ve maddede açıkça zikredilen “diğer fikir yahut düşünceler, milli veya sosyal köken, doğum, ekonomik ve diğer toplumsal konum” deyimleri, mevcut 122. maddenin kapsamına alınmamıştır. Yani Türk Ceza Kanunu’nun uygulanması sırasında ayrımcılığa gerekçe yapılabileceği karine olarak 3. maddede kabul edilen hususlardan bazılarının,

¹⁸³ İsmail Malkoç, Açıklamalı Türk Ceza Kanunu, C. II., Yetkin, Ankara, 2013, s.2063; aynı yönde bkz. Bayraktar, s.72,

¹⁸⁴ Demren Dönmez, s.35

günlük hayatta 122. madde kapsamında ayırmıcılığa gerekçe oluşturmayacağı düşünülmüştür. Bu haliyle kanun kendi içinde bir zıtlık içermektedir.

İkinci zıtlık içeren husus, 6529 sayılı Kanun'un gerekçesinden ve maddenin düzenleme biçiminden kaynaklanmaktadır. TCK'nın 122. maddesinde değişiklik öngören 6529 sayılı Kanun'un 15. maddesinin gerekçesinde şu ifadeler yer almaktadır: "Madde başlığında yapılan değişiklikle, ayırmıcılık ibaresinin yanında nefret ibaresine yer verilmiştir. Böylece söz konusu suçun nefrete dayalı ayırmıcılık olduğuna vurgu yapılmıştır."¹⁸⁵ Gerekçeye göre, ayırmıcılık suçu nefrete dayalı olarak işlenebilmektedir, failin sadece ayırmıcılık, tercih ve düşüncesiyle hareket etmesi yeterli değildir.¹⁸⁶ Oysa yukarıda açıkladığımız üzere, nefret suçundan söz edebilmek için öncelikle ayırmıcılığa dayalı olarak işlenen bir başka suç mevcut olmalıdır. Aksi takdirde, sadece ayırmıcılığın mevcudiyeti, nefret suçunun işlenmiş sayılması için yeterli olmayıp, ayırmıcılık hukuk düzenince başka yaptırımlara tabi tutulabilir. Bir başka deyişle, ayırmıcılık saiki, nefret saikinden daha geniş olup nefret suçunun işlenmiş sayılabilmesi için olması gereken şey, "*ayırmıcılığa dayalı nefrettir*". "Nefrete dayalı ayırmıcılık" değil!¹⁸⁷

Benzer sebeplerle 122. maddenin başlığı ve içeriği de bir diğer tezatlığı yansıtmaktadır. Madde başlığı "nefret ve ayırmıcılık" şeklinde iki suç tipini ifade eder gibi gözükmekte iken, madde metninden ve gerekçeden suçun nefret sebebiyle işlenen ayırmıcılık suçu olduğu anlaşılmaktadır.

122. maddede hukuk düzenince korunan ve ayırmıcılığa neden olabileceği kabul edilen karakteristik, ayırt edici özellikler, dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhepten ibarettir. Bu ayırt edici özelliklerin kapsamı, yukarıda açıklandığı üzere TCK'nın 3. maddesinde sayılan ayırt edici özellik-

¹⁸⁵ https://mevzuat.tbmm.gov.tr/Kanun/KanunDetay?YasamaKanunId=f72877bf-3351-037b-e050_007f01005610&kanunNumarasi=6529#step-2. Erişim Tarihi: 17.02. 2024

¹⁸⁶ Erdener Yurtcan/Begüm İrtiş, Türk Ceza Kanunu Şerhi, Yetkin, Ankara, 2023, s. 642.

¹⁸⁷ Bu konuda diğer tartışmalar için bkz Recep Kahraman, "Nefret Saikinin Türk Ceza Kanunu'nda Yer Alan Ayırmıcılık Suçuna Etkisi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2021, C.27, S.1, s.216-238, s.222-223.

lerden ve İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme' ye EK 12 No'lu Protokolün 1. maddesinde belirtilen ayırt edici özelliklerden daha dardır.¹⁸⁸ Bu nedenle ayırt edici özellikler bakımından, kanun koyucu TCK'daki düzenleme ile sınırlı bir koruma getirmeyi tercih etmiş¹⁸⁹ ve seçimlik hareketin de ancak nefret saikiyle işlenebileceğini belirtmiştir.¹⁹⁰

2. Manevi unsur

Nefret, suçunun işlenmiş sayılabilmesi için failin başta mağdurun karakteristik ayırt edici özelliklerini ve fiilin diğer maddi unsurlarını bilmesi ve bu bilinçle eylemini gerçekleştirmesi gerekmektedir. Failin, fiilini bilmesinin yanında mutlaka istemesi de gerekir.¹⁹¹ Bu husus yukarıda açıklandığı üzere, nefret suçlarının bir nevi "mesaj suçları", "sembolik suç" olma niteliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü fail fiili-

¹⁸⁸ EK 12 nolu Protokol Madde. 1:

Hukuku temin edilmiş olan tüm haklardan yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal ve sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğum veya herhangi bir diğer statü bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur Erişim Tarihi. 17.02.2024.

¹⁸⁹ Yargıtay On Sekizinci Ceza Dairesi'nin 30.03. 2016 tarih ve 2015/26353 E., 2016/6373 K. sayılı kararı:

"TCK 122. maddesinde ırk, devlet, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefrete dayalı ayrımcılığı suç saymıştır. Yasa koyucu burada açık bir şekilde on koruma grubu belirlemiş ve bu on koruma grubuna yönelik seçimlik ve bağlı hareketleri suç olarak düzenlenmiştir. Suç ve Cezada Kanunilik İlkesi gereği bu on koruma grubu dışındaki bir gruba nefret saikiyle de olsa ayrımcılık yapılması durumunda veya bu on koruma grubuna karşı maddede belirtilen dört farklı seçimlik hareket dışında bir eylemle ayrımcılık yapılması halinde de ayrımcılık suçu oluşmayacaktır." www.corpus.com.tr. Erişim Tarihi,12.02.2024.

¹⁹⁰ Bayraktar, s.73; Demren Dönmez, s.13. Kanunda yer alan nefret sebeplerinin sınırlı olmadığı yönünde aksi görüş için bkz. Zeki Haftzoğulları/Muharrem Özen, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Kişilere Karşı Suçlar, 4. baskı., Us-a Yayıncılık, Ankara, 2015, s.225.

¹⁹¹ Bulut, s.79; Gizem Kübra Özen Aykotalp, "Nefret ve Ayrımcılık Suçu", *NKÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2021(2), s.419-452, s.444, Nurten Öztürk, Nefret ve Ayrımcılık Suçu, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s. 132. Daha ayrıntılı tartışma için bkz. Gökçe Serim, Türk Ceza Kanunu'nda Nefret ve Ayrımcılık Suçu, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2020, s.144.

ni gerçekleştirerek bir mesaj vermek istemektedir.¹⁹² Dolayısıyla nefret suçlarında aranan kast doğrudan kasttır.¹⁹³ Olası kast ile nefret suçu işlenemez.¹⁹⁴

Yine manevi unsur bakımından kanun koyucu, failin suçun objektif unsurlarını belirli bazı saiklerle gerçekleştirmesi ve failin “dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle” hareket etmesi gerektiğini belirtmektedir. Saik, suç tipinde belirtilen neticeyi gerçekleştirmeye yönelik hareket ile ilgili kararın alınmasında etkili olan, kasttan önce gelen ve kastı hazırlayan temel düşüncedir. Kast eyleme karşılık gelen dışsal olguların maddi unsurların bilinmesi iken saik bu unsurların anlamsal içeriğinin bilinmesini ifade eder.¹⁹⁵ Bu nedenle suç ancak özel kast ile işlenebilir.¹⁹⁶ Ancak öğretide suçun manevi unsurunun özel kast olmadığı ve ayrıca suçun olası kastla da işlenebileceğini belirten görüşler bulunmaktadır.¹⁹⁷

3. Hukuka aykırılık unsuru ve hukuka uygunluk nedenleri

Suçla ilgili maddede hukuka uygunluk sebebi yer almamaktadır. Nefret ve ayrımcılık suçunda, fiilin hukuka aykırılığı dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Ancak, bazı durumlarda, bir hizmetin verilmesinde, bir ekonomik etkinliğin yerine getirilmesinde, kamuya arz edilmiş bir taşınır ya da taşınmaz malın satılmasında, kiraya verilmesinde ya da devrinde, hukuki düzenlemeler ile bir takım olumlu ya da olumsuz koşullar getiril-

¹⁹² Demirbaş, s.2699; Ersoy, 2018, s. 123; Iganski, s.635; OSCE, ODIHR, s.17.

¹⁹³ Bulut, s.79; Aras Türay, “Nefret Suçları ve Türk Ceza Hukukundaki Güncel Gelişmeler”, *CHD*, 2014, Cilt:9, S.26, s.77-95, s.91.

¹⁹⁴ Öztürk, s.132; M. Emin Artuk/Ahmet Gökçen/Ahmet Caner Yenidünya, *TCK Şerhi, Özel Hükümler*, 3. Cilt, Turhan Kitabevi, Ankara, 2009, s.391.

¹⁹⁵ Veli Özer Özbek/Koray Doğan/Serkan Meraklı/Pınar Bacaksız/İsa Başbüyük, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 14. baskı, Seçkin, Ankara, 2023, s.276-277.

¹⁹⁶ Demren Dönmez, s. 49; Öztürk, s.132; İsmail Ercan, *Ceza Hukuku Genel Hükümler-Özel Hükümler*, 6 Baskı, Oniki Levha, İstanbul, 2011, s.395; Mehmet Atıl Abacıoğlu, *Nefret Suçları Bağlamında Nefret ve Ayrımcılık Suçu*, (TCK M. 122), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2020, s.117.

¹⁹⁷ Özbek/Doğan/Bacaksız, s. 494.

mişse, bunlara uyulması ile ortaya çıkabilecek farklı işlemler ayrımcılık suçunu meydana getirmeyecektir. Aynı şekilde pozitif ayrımcılığa dayalı kanuni düzenlemeleri de yerine getirmek fiili hukuka uygun hale getirecektir. Çünkü bu gibi durumlar, kanunun hükmünün yerine getirilmesi hukuka uygunluk sebebini teşkil edecektir.¹⁹⁸ Bu düşünceden hareketle, kanaatimizce de nefret ve ayrımcılık suçunda, pozitif ayrımcılığa dayalı kanuni düzenlemelerin icrasından kaynaklanan kanunun hükmünün yerine getirilmesi hali hariç, klasik hukuka uygunluk nedenlerinin bu suç bakımından uygulanması mümkün görülmemektedir.¹⁹⁹

Azınlıkta kalan bir görüşe göre, sözleşme özgürlüğü ve ekonomik özgürlük kapsamında sözleşme yapıp yapmama, iş ilişkisine girip girmeme konusunda taraf iradelerine üstünlük tanınması gerektiğinden, ilgilinin rızasının bulunması halinde nefret ve ayrımcılık suçu oluşmayacaktır.²⁰⁰ Zira sözleşme özgürlüğü kapsamında, kişilerin istedikleri kişilerle sözleşme yapma ve yapmama hakları vardır. Bu bağlamda, bu görüşe göre, ayırt edici karakteristik özellikleri sebebiyle kendisiyle sözleşme yapılmamasına veya ekonomik faaliyette bulunulmamasına rıza gösteren kimsenin rızası fiili hukuka uygun hale getirmektedir. Oysa yukarıda da açıklandığı üzere, ayırt edici karakteristik özelliklerin rızanın var olduğu gerekçesiyle hukuk düzenince korunmaması durumunda, bu özellikler toplumu oluşturan çoğunluk grubu tarafından gizlenmeye, vazgeçilmeye, değiştirilmeye zorlanacak bir özellik haline dönüşecektir. Dolayısıyla ırk ve din gibi kişisel kimliğin esaslı bir parçasını oluşturan özellikler sebebiyle ayrımcılığa ve istismara maruz kalan azınlıkların insan hak ve onurunun ayrılmaz bir parçasını oluşturan bu özelliklerden vazgeçme konusunda mutlak bir tasarruf yetkisinin olmadığı ve rızanın fiili hukuka uygun hale getirmeyeceğini düşünmekteyiz.²⁰¹

¹⁹⁸ Bayraktar, s.79.Kanunun hükmünün icrasına ilişkin tartışma ve örnekler için bkz. Abacıoğlu, s.111-114; Serim, s.135-137.

¹⁹⁹ Özbek/Doğan/Bacaksız, s.494.

²⁰⁰ Abacıoğlu, s.115; Hasan Gerçekler, Yorumlu Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, C. II, Adalet Yayınları, Ankara, 2011, s.1587.

²⁰¹ Öztürk, s.135; Serim, s.143; Uğur Ersoy, "Nefret ve Ayrımcılık Suçu (TCK M. 122)", *Ceza Hukuku Dergisi*, 2017, S. 34, s. 9-56, s.48.

B-Suçun Özel Görünüş Şekilleri

1. Teşebbüs

Nefret ve ayrımcılık suçu sırf hareket suçudur.²⁰² Engelleme amacıyla kanunda sayılan seçimlik hareketlerden birinin yapılması ile suç tamamlanır.²⁰³ Ayrıca bir neticenin doğmuş olması aranmaz. Bu nedenle, suçun maddi unsurunu oluşturan “engelleme” hareketinin aşamalara bölünebilmesi halinde suç teşebbüse teorik olarak mümkün hale gelmektedir.²⁰⁴ Buna göre, örneğin bir işveren, bir kişinin, Alevi olmasına duyduğu nefretle işe alınmaması için, bir çalışanına yazılı talimat verirse; ancak bu talimat, çalışana ulaşmazsa suç teşebbüs aşamasında kalacaktır.²⁰⁵ Bununla beraber suç tipinde yer alan bir kişinin işe alınmasını ya da bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını ruhsat veya izin vermemek suretiyle engellemek fiilleri suçun gerçek ihmali hareketle işlenmesini mümkün kılmaktadır. Bu kapsamda yer alan hareketler bakımından da kanaatimizce de suçun teşebbüs aşamasında kalması mümkün değildir. İhmali hareketin gerçekleşmesi ile birlikte suç tamamlanmış olur.²⁰⁶

Buna karşılık, nefret ve ayrımcılık suçunun neticeli bir suç olduğunu ve bu neticenin, engellenme olduğunu kabul eden görüşe göre, suça ilişkin seçimlik hareketler yapılmakla beraber, engellenme neticesinin gerçekleşmemesi halinde, suç teşebbüs aşamasında kalmaktadır.

²⁰² Yargıtay Dördüncü Ceza Dairesi'nin 12.06.2023 tarih ve 2021/11263 E., 2023/19698 K. sayılı kararı:

“Sırf hareket/tehlike suçu olan nefret ve ayrımcılık suçunun oluşabilmesi için, engelleme hareketinin bir zarar doğurmasının aranmadığı, suçun oluşması için yasa maddesinde yer alan engelleme hareketinin yapılmasının yeterli olduğu, bu hareketin mağdur için somut bir tehlike arz etmesinin önemli olmadığı ve araştırılmasının gerekmediği, sadece hareketin parçalara bölünebildiği durumlarda bu suça teşebbüsün mümkün olabileceği gözetilmeksizin, sanıklar hakkında 5237 sayılı Kanun'un 35. maddesinde yer alan suça teşebbüs hükümlerinin tatbiki, hukuka aykırı bulunmuştur.” www.corpus.com.tr. Erişim Tarihi,12.02.2024. Ayrıca bkz. Bayraktar, s.78; Demren Dönmez, s.41.

²⁰³ Karşı görüş için bkz. Ersoy, 2017, s.48.

²⁰⁴ Bayraktar, s.78; Demren Dönmez, s.50; Özbek/Doğan/Bacaksız, s. 494; Ulaş Karan, “Türk Hukukunda Ayrımcılık Yasağı ve Türk Ceza Kanunu'nun 122. Maddesinin Uygulanabilirliği”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2007, S.73, s.146-173, s.169.

²⁰⁵ Öztürk, s.136; Serim, s.149.

²⁰⁶ Demren Dönmez, s.50; Öztürk s.136.

Bu bağlamda, evini bir travestiye kiraya vermemesi için tehdit edilen ev sahibi; bu tehdide rağmen, evini bir travestiye kiraya verdiğinde, engellenme gerçekleşmemiş olacağından, tehdit eden kişi açısından nefret ve ayrımcılık suçu teşebbüs aşamasında kalacaktır.²⁰⁷

2. İştirak

Nefret ve ayrımcılık suçu iştirak yönünden bir özellik göstermemektedir. İştirakin her türünün bu suç açısından gerçekleşmesi mümkündür. Yine suçun birden fazla kişi tarafından işlenmesi hali diğer bazı suç tiplerinde olduğu gibi nitelikli hal olarak öngörülmemiştir.²⁰⁸

3. İctima

Suç bakımından, aynı suç işleme kararı ile değişik zamanlarda, aynı mağdura yönelik aynı veya farklı seçimlik hareketin gerçekleştirilmesi suretiyle birden fazla nefret ve ayrımcılık suçunun işlenmesi halinde TCK'nın 43/1 maddesi uyarınca zincirleme suç hükümlerinin uygulanması mümkündür. Örneğin, bir dolmuş şoförü, bir siyahîyi renginden kaynaklanan nefretle, bir ay boyunca dolmuşa almıyorsa; bir bakkal, Ermeni olmasından kaynaklanan nefretle bir kişiye, önce, mal satmıyor; daha sonra, bu kişinin bakkal açmasına engel oluyor; diğer şartları da bulunmak kaydıyla zincirleme suç hükümleri uygulanır.²⁰⁹ Yine failin birden fazla kişiye karşı tek bir fiil ile nefret ve ayrımcılık suçunu işlemesi durumunda da TCK m. 43/2 kapsamında zincirleme suç hükümleri uygulanacaktır. Örneğin Engelliler Federasyonu'nun ya da Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın devlet bütçesinden organize etmiş olduğu bir yemeğe katılan 20 engelliye buldukları restoranda çalışan şarkıcının şarkı söylememesi durumunda kişi sayısı kadar suç olmayacaktır. Çünkü şarkıcı, tek bir fiille 20 engelliye şarkı söyleyerek birden fazla kişiye ayrımcılık yapmış bulunmaktadır.²¹⁰

²⁰⁷ Ersoy, 2017, s.48; Serim, s.150.

²⁰⁸ Demren Dönmez, s.50; Karan, s.170; Özbek/Doğan/Bacaksız, s. 495; Öztürk s.137-138.

²⁰⁹ Serim, s.153.

²¹⁰ Pınar Memiş, Ayrımcılık Suçunun Özürlüler Bakımından Değerlendirilmesi, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2009, S. 2, s.69-82, s.79-80.

Nefret ve ayrımcılık suçunun onur, şeref ve saygınlığı rencide eden başta hakaret suçu olmak üzere başka suçlar ile birlikte işlenmesi mümkündür. Bu durumda, TCK'nın 44. maddesinde yer alan fikri içtima kuralı gereği işlediği bir fiil ile birden fazla farklı suçun oluşmasına sebebiyet veren kişi, bunlardan en ağır cezayı gerektiren suçtan dolayı cezalandırılacaktır. Örneğin failin "*hain pis solcu/komünist sana ev filan satmıyorum*" demesi halinde, hem TCK m. 122 kapsamında nefret ve ayrımcılık suçu, hem de TCK m. 125/3-b kapsamında hakaret suçunun nitelikli hali oluşur. Bu durumda TCK'nın 44. maddesi uyarınca fikri içtima hükümleri uygulanmalıdır.²¹¹

TCK'nın 42. maddesi uyarınca, biri diğerinin unsurunu veya ağırlaştırıcı nedenini oluşturması dolayısıyla tek fiil sayılan suça bileşik suç denir ve bu tür suçlarda içtima hükümleri uygulanmaz. TCK'nın 122. maddesinde yer alan nefret ve ayrımcılık suçu ağırlaştırıcı neden ya da unsur olarak başka bir suçun içerisinde yer almadığından, bileşik suç değildir. Dolayısıyla, suç kapsamında mağdurun bir hizmetten yararlanmasını engellemek için ayrıca cebir (TCK m.108) veya tehdit (TCK m.106) kullanılmışsa, bu suçlar bileşik suç şeklinde düzenlenmediğinden, failin bu suçlardan dolayı da gerçek içtima kuralları çerçevesinde cezalandırılması gerekecektir.²¹² Yine, ayrımcılık suçunun aynı hareket ile vücut bütünlüğünün bozulmasına ve kasten yaralama suçunun işlenmesine sebebiyet vermesi halinde farklı görüşler bulunmakla beraber, kanun koyucunun diğer bazı başka suçlarda olduğu gibi gerçek içtima hükümlerinin uygulanacağına ilişkin özel bir düzenleme getirmemesi sebebiyle, TCK m. 44 uyarınca, kasten yaralama ve ayrımcılık suçu dikkate alınarak, en ağır ceza ile cezalandırılan suç esas alınıp ceza tayin edilmesi gerektiği düşüncesindeyiz.²¹³ Ancak fail, ayrımcılık suçuna ek olarak ayrıca kasten yaralama suçunu ayrı bir hareketle işlemişse, o takdirde gerçek içtima kurallarının uygulanması zorunludur.²¹⁴

Görüldüğü üzere, mevcut haliyle 122. madde esas itibariyle TCK'nın 106. ve 124. maddeleri arasında hürriyete karşı suçlar başlı-

²¹¹ Demren Dönmez, s.51.

²¹² Demren Dönmez, s.51; Öztürk, s.140.

²¹³ Demren Dönmez s.51; Serim, s.154;

²¹⁴ Demren Dönmez, s.51.

ğı altında düzenlenmiş, belli hürriyetlerin kullanılmasında ayrımcılık yapılmasını engellemeye, bu şekilde kamu düzenini ve toplumsal barışı sağlamaya yönelik bir düzenlemedir. Dolayısıyla mevcut düzenleme, nefret suçunun buraya kadar açıkladığımız dinamiklerine hitap etmekten uzak, karşılaştırmalı hukukta yer alan ve aktardığımız model ve sistemlerin hiçbirine uymayan bir düzenlemedir. Bu nedenle, sadece madde başlığına bakarak nefret suçlarının Türk Ceza Kanunu'nda düzenlendiği sonucuna varmak mümkün değildir.²¹⁵

SONUÇ

“Nefret suçu” (*hate crime*) esas itibariyle bünyesinde birden çok suç tipini barındıran genel bir kavram olup nefret suçunu işleyenlerin temel saiki aslında nefretten çok önyargı (*prejudice*) ve ayrımcılığa (*bias*) dayanmaktadır

Nitekim, nefret söylemi ve suç arasındaki ortak özellik ayrımcılık (*bias*) unsuruna dayalı kin, nefret, öfke veya önyargı duygusudur. Dolayısıyla ayrımcılık (*bias*) içeriği olmaksızın nefret söyleminden (*hate speech*), ayrımcılık ve şiddet içeren suç unsuru (*bias + base offence*) olmadan nefret suçundan (*hate crime*) bahsedilemez. Nefret suçunda, fail, mağdurun mensup olduğu veya mensup olduğunu düşündüğü gruba ait ayırt edici karakteristik özellikler sebebiyle mağduru hedef almakta, mağdurun hedef olarak seçilmesinde bu ayırt edici özellikler dışında bir sebep bulunmamaktadır. Bununla beraber, nefrete neden olduğu iddia edilen ve hukuk düzenince korunma altına alınması gereken ayırt edici karakteristik özellikler ülkelere göre farklılıklar gösterebilmektedir. Her ne kadar, korunması gereken karakteristik özelliklerin tespiti konusunda hukuki kaygılar ve görüşler ön plana çıksa da korunması gereken ayırt edici özelliklerin tespitinde tarihi ve siyasi gelişmelerin önemli rol oynadığı görülmektedir. Nitekim, ırk ayrımcılığıyla mücadele konusunda geçmişten günümüze kararlı bir tutu-

²¹⁵ Ersoy, 2018, s.115, 169; Kahraman, s.222. Yargıtay On Sekizinci Ceza Dairesi'nin 30.03. 2016 tarih ve 2015/26353 E., 2016/6373 K. sayılı kararı: “TCK'nın 122. maddesinin başlığı “nefret ve ayrımcılık” suçu olarak belirtilmesine karşın TCK'da, yukarıda tanımlanan anlamda bağımsız olarak nefret suçu düzenlenmesi yoluna gidilmemiştir. TCK'nın 122. maddesinin sadece nefret saiki ile işlenen ayrımcılık eylemlerini suç olarak düzenlediğini görmekteyiz”. www.corpus.com.tr. Erişim Tarihi,12.02.2024.

mun sergilenmesi sebebiyle, nefret suçlarına ilişkin düzenlemelerin esaslı bir bölümü ırk ayrımcılığıyla mücadele adı altında Amerika'da yürürlüğe konan düzenlemelerden oluşmaktadır. Yine, nefret söylemi kapsamında UEFA tarafından futbol taraftarlarına, kulüp yöneticilerine ve futbolculara uygulanabilecek yaptırımlarda ırkçılığın önlenmesi odaklı katı bir tutum sergilenmektedir. Ancak diğer ayırt edici özellikler bakımından aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Nefret suçları söz konusu olduğunda tartışmanın esasını, nefret suçunun başlı başına ayrı bir suç olarak düzenlenmesinin gerekip gerekmediği, düzenlenecek ise bireyin hangi ayırt edici özelliklerinin hukuk düzenince korunma altına alınarak düzenleme yapılacağı, nefret saikinın nasıl ispat edileceği, nihayetinde nefret suçu kapsamında yapılacak düzenlemenin düşüncüyü ifade özgürlüğüne orantısız bir sınırlama getirmeksizin ifade özgürlüğü ile nasıl uyumlu hale getirileceği oluşturmaktadır.

Nitekim, nefret söylemleri ve ifade özgürlüğünün sınırları kapsamında, Sözleşmenin temel değerlerini hükümsüz kılan nefret söylemleri söz konusu olduğunda, AİHM tarafından bu söylemlere ilişkin başvurular sözleşmenin kapsamından tamamıyla hariç tutulmakta, sözleşmenin 35/3 maddesi uyarınca "açıkça dayanaktan yoksun" sayılarak reddedilmektedir. Diğer nefret söylemleri ise Sözleşmede öngörülen şekilde sınırlanıp sınırlanmadığı hususunda denetlenmektedir. Ancak AİHM'in içerik incelemesi yapmaksızın kabul edilemez ve dayanaktan yoksun bulunduğu söylemlerin Yahudi Soykırımının inkârına (*Holocaust denial*) yönelik hususlar haricinde, kesin sınırlar içinde belirlendiğini söylemek mümkün değildir.

Nefret suçu kavramı 1 Haziran 2005 tarihinde mevzuatımıza ilk defa "ayırıcılık" suçu olarak girmiş, ardından 2.3.2014 tarih ve 6529 sayılı Kanunun 15. maddesiyle "nefret ve ayırıcılık" suçu şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Ancak, TCK sistematığı açısından bakıldığında, nefret saikiyle işlenebilecek suçların kapsamı TCK'nın 122. maddesinde düzenlenen nefret ve ayırıcılık suçunun kapsamından daha geniştir. Bu bağlamda, mevcut haliyle 122. madde esas itibarıyla TCK'nın 106. ve 124. maddeleri arasında hürriyete karşı suçlar başlığı altında düzenlenmiş, belli hürriyetlerin kullanılmasında ayırıcılık yapılmasını engellemeye, bu şekilde kamu düzenini ve toplumsal ba-

rışı sağlamaya yönelik bir düzenlemedir. Karşılaştırmalı hukukta yer alan model ve sistemlerin hiçbirine uymayan ve kendi içinde “ayırıcılığa dayalı nefret şeklinde” zıtlıklar barındıran bu düzenleme sebebiyle nefret suçlarının Türk Ceza Kanunu’nda düzenlendiği sonucuna varmak mümkün değildir.

Bu nedenle, daha önce de TBMM gündemine gelen Nefret Suçları Yasa Tasarılarının sonuçlandırılarak nefret suçları konusunda daha kapsayıcı düzenlemelerin yapılması, mevzuatta nefret söylemi ve suçuyla ilgili olarak yer alan tüm düzenlemelerin bir araya getirilerek tek bir kanunun kapsamına alınması, İngiltere’de uygulamaya konması tavsiye edilen nefret suçlarını izleme, istatistiki veri toplama, raporlama, kamu kurum ve kuruluşları ile diğer kuruluşlar arasında nefret suçlarıyla mücadelede noktasında eş güdümü sağlama ve mağdurları destekleme görevlerini üstlenecek bir kamu kurumunun (*Hate Crime Commissioner*)²¹⁶ tayin edilmesi, görevli ve yetkili kılınması gerekmektedir. Halihazırda AGİT ve Avrupa Konseyi’ne karşı Adalet Bakanlığı tarafından yerine getirilen raporlama ve veri sunma faaliyetinin kalitesini de artıracak bu yaklaşım, ülkemizde giderek artan yabancı ve göçmen karşıtlığı sebebiyle yaşanabilecek olumsuzlukların da önüne geçecektir.

Kaynakça

Kitaplar

- Abacıoğlu Mehmet Atıl, Nefret Suçları Bağlamında Nefret ve Ayrımcılık Suçu (TCK M. 122), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2020.
- Artuk, M. Emin/Gökçen Ahmet/Yenidünya Ahmet Caner, TCK Şerhi, Özel Hükümler, 3. Cilt, Turhan Kitabevi, Ankara, 2009.
- Ataman Hakan, “Nefret Suçlarını Farklı Yaklaşımlar Çerçevesinden Ele Almak: Etik, Sosyo-Politik ve Bir İnsan Hakları Problemi Olarak Nefret Suçları”, Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları içinde (Der. Yasemin Aytekin İnceoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.s.47-80.
- Bulut İlhan, “Nefret Saiki İle İşlenen Suçlar”, Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2014.
- Chakraborti Neil/Garland Jon, Hate Crime: Impact, Causes and Responses, (2nd ed), Sage, London, 2015.

²¹⁶ Law Commission, 2020, s. 502-515.

- Ercan İsmail, Ceza Hukuku Genel Hükümler-Özel Hükümler, 6 Baskı, Oniki Levha, İstanbul, 2011.
- Gerçeker Hasan, Yorumlu Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, C. II, Adalet Yayınları, Ankara, 2011.
- Hafızoğulları Zeki/Özen Muharrem, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Kişilere Karşı Suçlar, 4. baskı, Us-a Yayıncılık, Ankara, 2015.
- İnceoğlu Asuman Aytekin, “Nefret Suçu Kavramı ve Türk Ceza Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi”, Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları içinde (Der.Yasemin Aytekin İnceoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 103- 120.
- Law Commission, Hate Crime Laws : Consultation Paper, Law. Com. Consultation Paper 250, London, 2020. <https://s3-eu-west-2.amazonaws.com/cloud-platform-e218f50a4812967ba1215eaecede923f/uploads/sites/30/2020/10/Hate-crime-final-report.pdf>, Erişim Tarihi,11.01.2024.
- Law Commission, Hate Crime Laws: Final Report, Law Com. No.402, 6 December 2021. <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/61ba053ed3bf7f055eb9b8cf/Hate-crime-report-accessible.pdf>. Erişim Tarihi,11.01.2024.
- Malkoç İsmail, Açıklamalı Türk Ceza Kanunu, C. II., Yetkin, Ankara, 2013.
- OSCE, ODIHR, (Office for Democratic Institutions and Human Rights), Hate Crime Laws: A Practical Guide, Warsaw, Poland, 2009, <https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/36426.pdf>. Erişim Tarihi,11.01.2024.
- OSCE, ODIHR, (Office for Democratic Institutions and Human Rights), Hate Crime Reporting: United States of America, 2018, <https://hatecrime.osce.org/united-states-america> Erişim Tarihi,11.01.2024.
- Özbek Veli Özer/Doğan Koray/Bacaksız Pınar, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, 18. baskı, Seçkin, Ankara, 2023.
- Özbek Veli Özer/Doğan Koray/Meraklı Serkan/Bacaksız Pınar/Başbüyük İsa, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 14. baskı, Seçkin, Ankara, 2023.
- Öztürk Nurten, Nefret ve Ayrımcılık Suçu, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017.
- Parekh Bhikhu, Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory, (1st ed), Harward Univeristy Press, Cambridge, Massachusetts, 2000.
- Serim Gökçe, Türk Ceza Kanunu’nda Nefret ve Ayrımcılık Suçu, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2020.
- The Leicester Hate Crime Project: Findings and Conclusions, Chakraborti Neil/Garland Jon/Hardy Stevie-Jade, University of Leicester, 2014, file:///C:/Users/DR/Downloads/fcfullreport%20(3).pdf. Erişim Tarihi,12.02.2024.
- The Leicester Hate Crime Project-Briefing Paper 4: Racist Hate Crime, Chakraborti Neil/Garland Jon/Hardy Stevie-Jade, University of Leicester, 2014, <https://le.ac.uk/hate-studies/research/the-leicester-hate-crime-project/our-reports/briefing-papers>. Erişim Tarihi, 12.02.2024.
- The Sussex Hate Crime Project: Paterson Jennifer/Walters Mark A./Brown Rupert/Fearn Harriet, Final Report, University of Sussex, 2018, https://sussex.figshare.com/articles/report/The_Sussex_Hate_Crime_Project_final_report/23454263, Erişim Tarihi,12.02.2024.

Waldron Jeremy, *The Harm in Hate Speech*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2012.

Yurtcan Erdener, *Ayrımcılık ve Nefret, Yargıtay Kararları Işığında Hürriyete Karşı Suçlar*, 4. baskı., İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2014.

Yurtcan Erdener/ İrtiş Begüm, *Türk Ceza Kanunu Şerhi*, Yetkin, Ankara, 2023.

Makaleler

Aykutalp Gizem Kübra Özen, "Nefret ve Ayrımcılık Suçu", *NKÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2021(2), s.419-452.

Barnes Arnold/Ephross Paul H. "The Impact of Hate Violence of Victims: Emotional and Behavioural Responses to Attacks", *Social Work*, 1994, C.39, S.3, s.247-251.

Bayraktar Köksal, "Nefret ve Ayrımcılık Suçu", *YÜHFD*, 2016, Cilt: XIII, S.1, s.55-81.

Benier Kathryn, "The Harms of Hate: Comparing the Neighbouring Practices and Interactions of Hate Crime Victims, Non-Hate Crime Victims and Non-Victims", *International Review of Victimology*, 2017, C. 23, S.2, s.179-201.

Bleich Erik, "The Rise of Hate Speech and Hate Crime Laws in Liberal Democracies", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2011, C.37, S.6, s. 917-934.

Chakraborti Neil/Garland Jon, "Reconceptualizing Hate Crime Victimization Through the Lens of Vulnerability and 'Difference'", *Theoretical Criminology*, 2012, C.16, S.4, s.499-514.

Çelik Elif, "Nefret Söylemi İfade Özgürlüğünün Neresinde?", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2013, C. 4, S.2, s.205-240.

Demirbaş Timur, "Nefret Söylemi ve Nefret Suçları", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2017, C.19, Özel Sayı, Prof. Dr. Şeref Ertaşa Armağan, s.2693-2701.

Dönmez Burcu Demren, "Ayrımcılık Suçu", *TBB Dergisi*, 2012, S.102, s.9-58.

Dunbar Edward/Quinones Jary/Crevecoeur Desiree A., "Assessment of Hate Crime Offenders: The Role of Bias Intent in Examining Violence Risk", *Journal of Forensic Psychology Practice*, 2005, C 5, S.1, s.11-19.

Ersoy Uğur, "Nefret ve Ayrımcılık Suçu (TCK M. 122)", *Ceza Hukuku Dergisi*, S. 34, 2017, s. 9-56.

Ersoy Uğur, "Çağımızın Pandemisi: Nefret Suçları", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 2018, S. 35, s.111-174.

Göktepe Hüseyin, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Nefret Söylemi ve Dine Hakaret" *TAAD*, 2016, Yıl.7, S.25, s.169-211.

Gül Cengiz/Çakan Seher, "AIHM Kararları Işığında Nefret, Şiddet ve Müstehcen İçerikli Söylemler Bakımından İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması", *ERÜHFD*, 2018, C. XIII, S. 1, s. 365-410.

Iganski Paul, "Hate Crimes Hurt More", *American Behavioral Scientist*, 2001, C.45, S.4, s.626-638.

Kahraman Recep, "Nefret Saikinin Türk Ceza Kanunu'nda Yer Alan Ayrımcılık Suçuna Etkisi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2021, C.27, S.1, s.216-238.

- Karan Ulaş, Türk Hukukunda Ayrımcılık Yasağı ve Türk Ceza Kanunu'nun 122. Maddesinin Uygulanabilirliği, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2007, S.73, s.146-173.
- Küzeci Elif, "AİHS'nin 10. Maddesi Işığında Nefret İçerikli ve Irkçı Nitelikli Düşünce Açıklamaları", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2007, S. 71, s.174-199.
- Mason Gail, "A Picture of Bias Crime in New South Wales", *Cosmopolitan Civil Societies*, 2019, C.11. S.1.s.47-66.
- McDevitt Jack/Levin Jack/Bennett Susan, "Hate Crime Offenders: An Expanded Typology", *Journal of Social Issues*, 2002, C.58, S.2, s.303-317.
- Memiş Pınar, Ayrımcılık Suçunun Özürlüler Bakımından Değerlendirilmesi, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2009, S. 2, s.69-82.
- Öner Mehmet Zülfü, "İngiltere Hukukunda Nefret Suçları", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2015, S. 116, s.85-112.
- Ray Larry/Smith David/Wastell Liz, "Shame, Rage and Racist Violence", *British Journal of Criminology*, 2004, C.44, S.3, s.350-368.
- Roberts Colin/Innes Martin/Williams Matthew/Tregidga Jasmin/Gadd David, "Understanding Who Commits Hate Crime and Why They Do It", *Welsh Government Social Research*, no. 38, 2013, <https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/58880/1/understanding-who-commits-hate-crime-and-why-they-do-it-en.pdf>. Erişim Tarihi,12.02.2024.
- Sınar Hasan, "Türk Hukukunda Nefret Suçlarına İlişkin Yasal Düzenleme Çalışmaları", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan, 2013, C. 19, S.2, s. 1271-1300.
- Sibbitt Rae, "The Perpetrators of Racial Harassment and Racial Violence, Home Office Research Study, No 176, 1997.
- Türay Aras, "Nefret Suçları ve Türk Ceza Hukukundaki Güncel Gelişmeler", *CHD*, 2014, Cilt:9, S.26, s.77-95.
- Uslu Cennet, "Nefret Söylemi Suçu Versus İfade Hürriyeti", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, S.38, s.185-202.
- Yaylalı Mustafa, "Nefret Suçu ve John Stuart Mill'in "Zarar Prensibi", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2019, C.27, S.1, s.37-53.

Mahkeme Kararları

AİHM Kararları

- Belkacem v. Belgium, (no.34367/14), decision as to the admissibility, 27 June 2017.
- B.H, M.W, H.P and G.K. v. Austria, (no. 12774/87), decision of the Commission of 12 October 1989.
- Erbakan v. Turkey, (no. 59405/00), 6 July 2006.
- Féret v. Belgium, (no. 15615/07), 16 July 2009.
- Fragoso Dacosta v. Spain, (no. 27926/21), 8 June 2023.
- Garaudy v. France, (no. 65831/01), 24 June 2003.
- German Communist Party and Others v. Germany, (no. 250/57), 20 July 1957.
- Glimmerveen and Hagenbeek v. The Netherlands, (no. 8348/78, 8406/78), 11 October 1979.

- Honsik v. Austria, (no.25062/94), 18 October 1995.
Jersild v. Denmark, (no.15890/89), 23 September 1994.
Le Pen v. France, (no. 18788/09), 20 April 2010.
Lenis v. Greece, (no. 47833/20), 27 June 2023.
Marais v. France, (no. 31159/96), 24 June 1996.
M'bala M'bala v. France, (no. 25239/13), 20 October 2015.
Nachtmann v. Austria, (no. 36773/97), decision of the Commission of 9 September 1998.
Norwood v. The United Kingdom, (no.23131/03), 16 November 2004.
Otegi Mondragon v. Spain, (no.2034/07), 15 March 2011.
Pavel Ivanov v. Russia (no. 35222/04), decision as to the admissibility, 20 February 2007.
Perinçek v. Switzerland, (no.27510/08), 15 October 2015.
Roj Tv A/S v. Denmark, (no 24683/14), decision as to the admissibility, 17 April 2018.
Schimanek v. Austria, (no. 32307/96), decision of the Court on the admissibility, 1 February 2000.
Seurot v. France, (no.57383/00), decision on the admissibility, 18 May 2004.
Soulas and Others v. France, (no. 15948/03), 10 July 2008.
Sürek v. Turkey (No. 1), (no. 26682/95), 8 July 1999.
Šimunić v. Croatia, (no.20373/17), 22 January 2019.
Vejdeland and Others v. Sweden, (no.1813/07), 9 February 2012.
W.P. and Others v. Poland, (no. 42264/98), decision as to the admissibility, 02 September 2004.
Williamson v. Germany, (no. 64496/17), 08 January 2019.
Zemmour v. France, (no. 63539/19), 20 December 2022.

Yargıtay Kararları

- Yargıtay Dördüncü Ceza Dairesi 12.06.2023 tarih ve 2021/11263 E., 2023/19698 K. www.corpus.com.tr, Erişim Tarihi,12.02.2024.
Yargıtay Onsekizinci Ceza Dairesi 30.03. 2016 tarih ve 2015/26353 E., 2016/6373 K. www.corpus.com.tr, Erişim Tarihi,12.02.2024.

Diğer Mahkeme Kararları

- DPP v Green [2004] EWHC 1225 (QB); The Times 7 July 2004.
DPP v Stoke-on-Trent Magistrates Court [2003] EWHC 1593 (Admin).
Dunn v The Queen [2007] NSWCCA 312 (Court of Criminal Appeal of NSW).
Howard [2008] EWHC 608 (Admin), [2008] All ER (D) 88 (Feb).
McFarlane [2002] EWHC 485 (Admin), [2002] All ER (D) 78 (Mar).
R v Dobson and Norris, Central Criminal Court, 4 January 2012.
R v Robinson [2004] NSWSC 465 (Supreme Court of NSW).

Rogers [2007] UKHL 8, [2007] 2 AC.

Wisconsin v. Mitchell 508 US 476 (1993).

Woods [2002] EWHC 85 (Admin).

Kanunlar

Anti-terrorism, Crime and Security Act 2001.

Crime and Disorder Act 1998.

Criminal Justice Act 2003.

Football (Offences) Act 1991.

Football Spectators Act 1989.

Legal Aid, Sentencing and Punishment of Offenders Act 2012.

Public Order Act 1986.

Sentencing Act 1991 (Vic).

Sentencing Act 1995 (NT).

Sentencing Code.

Diğer Hukuki Düzenlemeler

Factsheet-Hate speech, European Court of Human Rights, 2023, file:///f:/nefret%20su%c3%a7u/fact%20sheet%20chr%20hate_speech_eng.pdf. Erişim Tarihi,17.02.2024.

Türkiye Futbol Federasyonu Futbol Disiplin Talimatı. <https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/Talimatlar/Futbol-Disiplin-Talimatı.pdf> Erişim Tarihi,17.02.2024.

UEFA Safety and Security Regulations. <https://documents.uefa.com/r/UPE0QDp~FJso7vSx8slqLQ/tf~PfqXJUJO7qddL~mr52w> Erişim Tarihi,17.02.2024.

UEFA Safety and Security Regulations, Annex A-UEFA's Ten-Point Plan on Racism (Article 45.04). <https://documents.uefa.com/r/UPE0QDp~FJso7vSx8slqLQ/US155Vg5ARw0kCXh5v8RAA> Erişim Tarihi,17.02.2024.

UEFA Safety and Security Regulations, Annex B-European Football United Against Racism Resolution (Article 45.05a). <https://documents.uefa.com/r/UPE0QDp~FJso7vSx8slqLQ/3yPwPLlrIhPkb1vGvYaxXA> Erişim Tarihi,17.02.2024.

UEFA Safety and Security Regulations, Annex C-Guidelines for Match Officials in cases of Racist Behaviour in Football Stadiums (Article 45.05b). https://documents.uefa.com/r/UPE0QDp~FJso7vSx8slqLQ/lkexux0yxh_1NT7TWEs1Ww Erişim Tarihi,17.02.2024.

UK Home Office, Government response to recommendation on hate crime laws, Government response to recommendation 8 of the Law Commission's final report on hate crime laws, Presented to Parliament pursuant to section 72(1) of the Police, Crime, Sentencing and Courts Act 2022, April 2023. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/644666d3814c66000c8d04e2/E02893330_Gov_Resp_Law_Commission_Hate_Crime_Web_Accessible.pdf. Erişim Tarihi,17.02.2024.